نشریه مطالعات هنر اسلامی
www.sysislamicartjournal.ir

سنجش و ارزیابی شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی محلات مسکونی

(مطالعه موردی محلات سنتی شهر همدان) **

سیما عابدی [۱]، حسن سجادزاده [۲*]، مرجان خان‌محمدی [۳]

[۱] گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران، si.abedi۲۰۰۱@gmail.com
[۲*] (نویسنده مسئول) گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران/گروه طراحی‌شهری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران، sajadzadeh@basu.ac.ir
[۳] گروه معماری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران، m.khanmohamadi@iau-arak.ac.ir

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی
شماره ۴۵
دوره ۱۹
صفحه ۴۴۶ الی ۴۷۰

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۵/۱۸
تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵
تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱

کلمات کلیدی
تاب‌اوری،
تاب‌آوری اجتماعی،
مجموعه‌های زیستی،
محلات شهر همدان.

ارجاع به این مقاله
عابدی, سیما, سجادزاده, حسن, خان محمدی, مرجان. (۱۴۰۱). سنجش و ارزیابی شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی محلات مسکونی (مطالعه موردی محلات سنتی شهر همدان). مطالعات هنر اسلامی, ۱۹(۴۵), ۴۷۰-۴۴۶.

dorl.net/dor/20.1001.1.۱۷۳۵۷۰۸.۱۴۰۱.۱۹.۴۵.۳۲.۶

dx.doi.org/10.22034/IAS.۲۰۲۲.۳۱۳۶۵۱.۱۷۹۲

چکیده

بافت‌ها و محلات مسکونی همچون سایر بافت‌های شهری در پی تغییرات سریع شهرها در معرض چالش‌ها و تغییرات عمده قرار گرفته‌اند. تاب‌آوری با ماهیت اجتماع محور بودن، به عنوان مفهومی نوین؛ با آماده‌سازی محلات و بافت‌های مسکونی در برابر تغییرات و چالش‌های پیش‌رو، با بهبود شرایط و ارتقاء جنبه‌های کمی و کیفی زندگی و با جلوگیری از در معرض خطر قرار گرفتن سلامت، رفاه، وحدت، انسجام اجتماعی و .... نقشی عمده در تاب‌آوری کل جامعه ایفا می‌کند. بر این اساس، پژوهش حاضر، با روش توصیفی- تحلیلی و با بهره‌گیری از رویکرد کمی؛ با استفاده از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی و مدل معادلات ساختاری؛ به دنبال افزایش ظرفیت و توان تاب‌آوری در محلات و طراحی مجموعه‌های زیستی تاب‌آور می باشد. برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای- اسنادی و از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش را ساکنان سه محله به نام‌های کلپا، حاجی و کبابیان تشکیل می‌دهند. نحوه نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده و حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۳۸۶ نفر محاسبه شد. به منظور سنجش اعتبار درونی و پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ (۰/۷۸۴) و برای روایی همگرا(۰/۸۹۲) از میانگین واریانس استخراج شده (AVE) استفاده شدکه نشان از اعتبار بالای پرسشنامه‌ها دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ابعاد سرمایه اجتماعی از جمله؛ اعتماد اجتماعی، حمایت عاطفی، پیوند اجتماعی و وساطت اجتماعی به ترتیب بر اساس واریانس تبیین شده بیشترین رتبه‌بندی در بین سایر ابعاد را دارند؛ که در این میان، اعتماد اجتماعی اهالی نسبت به سازمان‌ها و نهادهای محلی با بارعاملی ۰/۷۹۵درصد مهمترین متغیر تشکیل‌دهنده شاخص شبکه اجتماعی با واریانس کل ۸/۶۲۰ درصد می‌باشد.

اهداف پژوهش:

۱.بررسی عوامل مؤثر و مؤلفه‌های مطرح در مقوله تاب‌آوری اجتماعی در محلات سنتی و بافت‌های مسکونی.
۲.تدوین چارچوب جامع تاب‌آوری اجتماعی به منظور سنجش؛ ارزیابی و اولویت‌سنجی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی در محلات همدان.

سؤالات پژوهش:

۱.مؤلفه‌ها و شاخص‌های اثرگذار و ارتقادهنده تاب‌آوری اجتماعی در محلات کدامند؟
۲.علت ماندگاری و تاب‌آوری برخی از محلات نسبت به سایر بافت‌ها و محلات چیست؟

** این مقاله برگرفته از رساله دکتری "سیما عابدی" با عنوان "تبیین مؤلفه‌های تاب‌آوری کالبدی- اجتماعی محله ایرانی در راستای طراحی الگوهای مجتمع‌های زیستی پایدار، نمونه موردی: محلات سنتی شهر همدان " است که به راهنمایی دکتر " حسن سجادزاده" و مشاوره دکتر " مرجان خان‌محمدی" در سال ۱۴۰۰ در دانشگاه "آزاد اسلامی" واحد " اراک" ارائه شده است.

2676-7759/ © 2020 Islamic Art Press. This is an open access article under the CC BY license (http://creativecommons.org/licenses/BY/4.0/)

مقدمه

تغییرات و تحولات حاکم بر شهرها همانند دیگر پدیده‌های انسان‌ساخت در گذر زمان و مکان، امری اجتناب‌ناپذیر بوده و از آن جا که لازمه رهایی از این تحولات، پذیرفتن سکون و توقف زندگی یا به عبارتی مرگ حیات شهری می‌باشد؛ عملاً امکان‌ناپذیر است (پرویزیان، ۱۳۹۵: ۷۵). در این میان، تاب‌آوری به عنوان یک ایده در ابعاد مختلف اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و محیطی؛ به عنوان مفهوم مواجهه با تغییرات؛ ناشناخته‌ها، چالش‌ها و غافلگیری‌ها به‌کار برده شده است (Mitchell and Harris, ۲۰۱۲, ۲). تاب‌آوری، به عنوان توانایی پاسخگویی و تطابق با تغییرات جهت افزایش ظرفیت‌های جوامع در جهت تأمین نیازهای اساسی ساکنین آن به منظور ارتقاء کیفیت زندگی تعریف می‌شود. روش‌های موجود برای اندازه‌گیری تاب‌آوری در جوامع با وجود پیشرفت‌های مهم در سال‌های اخیر، تنها به تحلیل آن برای اختلالات خاص از منظر تاب‌آوری مهندسی و اکولوژیکی (Suárez et al., ۲۰۱۶, ۳) بدون توجه به رابطه عاطفی انسان با مکان و بدون درنظر گرفتن نقش عوامل اجتماعی– فرهنگی در مقوله تاب‌آوری بوده است (LaLone, ۲۰۱۲, ۲۰۹) و این در حالی است که دستیابی به اجتماعی تاب‌آور بدون توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی امکان‌پذیر نخواهد بود (Kiss and Kiss, ۲۰۱۸, ۱۶۸)؛ لذا در میان ابعاد مختلف تاب‌آوری، یکی از مهمترین مسائل، پرداختن به بعد اجتماعی است(موسویان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸). تاب آوری اجتماعی[۱] سبب می‌گردد جوامع، تغییرات یکسان را به دلیل تفاوت در سطح انعطاف‌پذیری افراد، به صورت متفاوت تجربه نمایند (LaLone, ۲۰۱۲, ۲۰۹). در این میان، محلات و بافت‌های مسکونی به‌عنوان یکی از وسیع‌ترین و حساس‌ترین عرصه‌های شهری از تغییرات ناشی از بحران‌های مختلف در طی زمان مستثنی نبوده است و این در حالی است که این محلات با دارا بودن شبکه‌ای پایدار و منسجم از سیستم‌های کالبدی و انسانی با ظرفیت‌های متنوع و چشمگیر در زمان خود به بهترین شکل پاسخگوی نیازهای ساکنین بوده و فرصتی را برای تعامل و روابط اجتماعی گروه‌های ساکن در آن فراهم می‌نموده‌اند (علیزاده و حیدریان، ۱۳۹۴: ۱). برخی از این محلات، همچنان کارکرد لازم را داشته و با انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات، قابلیت انطباق با شرایط جدید را فراهم نموده و به حیات خود ادامه می‌دهند و این همان مفهوم تاب‌آوری است که امروزه مورد توجه محققان قرار گرفته است. ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی در محلات و بافت‌های مسکونی نقش به‌سزایی بر میزان پایداری و تاب‌آوری سکونتگاه‌های انسانی و به تبع آن در تاب‌آوری کل جامعه داشته (Masnavi, ۲۰۱۱; Chelleri and Olazabal, ۲۰۱۲, ۱۰). و می‌بایست در طراحی مجموعه‌های زیستی معاصر لحاظ گردد. با توجه به مطالب مطرح شده، این سوال پیش می‌آید که چه عواملی سبب تاب‌آوری محلات سنتی (کلپا، حاجی و کبابیان) همدان طی دوره‌های مختلف شده است؟ و چگونه می‌توان با دستیابی به مهمترین مؤلفه‌های اثرگذار بر تاب‌آوری به خصوص در بعد اجتماعی در این محلات، زمینه ارتقاء تاب‌آوری اجتماعی در سایر محلات و همچنین در طراحی مجموعه‌های زیستی را فراهم نمود.

پژوهشی با عنوان «تاب‌آوری جامعه روستایی و توسعه مجدد: مطالعه موردی روستای تانگجلینگ[۲] در پکن» توسط ژانگ[۳] و همکاران درسال ۲۰۱۹ انجام شد. مدل مفهومی پژوهش بر مبنای کار کاتر، بورتون و امریچ[۴] (۲۰۱۰)، در برگیرنده حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی/دولتی، فیزیکی و سرمایه اجتماعی شکل گرفت. نتایج نشان می‌دهد شاخص‌های مختلف در هر یک از حوزه‌های فوق به خصوص در حوزه اجتماعی(عدالت اجتماعی، شبکه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعاملات اجتماعی، گروه های اجتماعی) بر افزایش تاب‌آوری جامعه مورد پژوهش و توسعه مجدد

۱. Social Resilience
۲. Tangjialing
۳. Zhang
۴. Cutter, Burton & Emrich

نقشی بسزا داشته است(Zhang et al., ۲۰۱۹, ۱ & ۷). مطالعه پتل و گلیسون[۵] (۲۰۱۷) به بررسی « ارتباط بین انسجام اجتماعی و تاب‌آوری جامعه در دو منطقه فقیر نشین شهری پورتوپرنس[۶]، هائیتی[۷]» می‌پردازد. نتایج این پژوهش نشان دهنده ارتباط مستقیم سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری جامعه می‌باشد. از طرفی از میان متغیرهای شناسایی شده، مولفه انسجام اجتماعی بیشترین تاثیر را بر تاب‌آوری اجتماعی دارد(Patel and Gleason, ۲۰۱۷, ۷۰). تاپسوان[۸] و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان "تنظیمات برای محلات و خانه‌های پایدار، قابل زندگی و تاب‌آور: نمونه موردی کانبرا[۹]، استرالیا" به شناسایی ویژگی‌های پایداری و تاب‌آوری در محلات و خانه‌ها و ارزیابی تجربی ترجیحات مردم پرداخته است. یافته‌های نظرسنجی نشان می‌دهد که مقرون به صرفه بودن و طراحی بهینه مسکن به منظور صرفه جویی در مصرف انرژی، ایمنی و پاکیزگی محله، مطلوب‌ترین ویژگی‌های محله و خانه در بین تمام گروه‌های شرکت کننده بود (Tapsuwan et al., ۲۰۱۸, ۱۳۳-۱۳٤). پژوهشی توسط محمدپورلیما و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان« تاب‌آوری کالبدی و اجتماعی محلات مسکونی بافت تاریخی (نمونه موردی منطقه ۱۲ تهران)» به منظور بررسی اثر متقابل شبکه‌های اجتماعی و محیط کالبدی بر یکدیگر انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد یکی از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تجمع‌ها و وابستگی مکانی افراد، محیط کالبدی بوده و این در حالی است که بین تاب‌آوری و میزان تمایل ساکنین به ارتباطات در شبکه‌های اجتماعی ارتباط مستقیم وجود داشته است(محمدپورلیما و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۷). عبادالله‌زاده ملکی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان " اولویت‌سنجی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله"، بیست و نه شاخص در هفت معیار کلی با روش دلفی فازی غربالگری شده و معیارهای هفتگانه، از بیشترین به کمترین[سرمایه اجتماعی در رتبه نخست، سرمایه انسانی، ویژگی جمعیتی، ویژگی فردی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و آمادگی روانی جامعه در رتبه آخر] وزن‌دهی و اولویت بندی شدند(عبادالله زاده ملکی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۵). ارتباط بین تاب‌آوری اجتماعی ودلبستگی به مکان در پژوهشی کاربردی توسط موسویان و همکاران (۱۳۹۸) تحت عنوان "بررسی تطبیقی نقش حس دلبستگی به مکان در ارتقای تاب‌آوری اجتماعی(نمونه‌های مورد مطالعه: آقاجانی بیگ، متخصصین و حصار امام شهر همدان)" انجام شده است. تجزیه و تحلیل شاخص‌های مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی و دلبستگی به مکان نشان از تاثیر مستقیم این دو متغیر بر یکدیگر دارد (موسویان و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۷).

پژوهش حاضر که از نوع مطالعات کاربردی می‌باشد؛ از نظر روش، توصیفی- تحلیلی و از نظر رویکرد کمی می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای- اسنادی استفاده شد. پژوهش پیمایشی و از طریق تکمیل پرسشنامه محقق‌ساخته و منطبق بر مدل مفهومی پژوهش(شکل۱۱) مستندسازی شده و از ابزار پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۵۸ سوال می‌باشد که جهت مدل‌سازی و تعیین شاخص‌های تاب‌اوری اجتماعی در محلات شهر همدان تهیه شده است. جامعه آماری این پژوهش را ساکنان سه محله با نام‌های کلپا، حاجی و کبابیان تشکیل می‌دهند. نحوه نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده و حجم نمونه براساس فرمول کوکران ۳۸۶ نفر محاسبه شد. به‌منظور سنجش اعتبار درونی و پایایی پرسشنامه از آلفای کرونباخ و برای روایی همگرا از میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و همچنین از روایی محتوایی (که توسط هفت تن از اساتید رشته شهرسازی و معماری تائید شده است) استفاده شد. مقدار روایی پرسشنامه‌ها ۰/۸۹۲ و مقدار ضریب کرونباخ نیز برابر ۰/۷۸۴ می‌باشد که

---

۵. Patel & Gleason
۶. Port au Prince
۷. Haiti
۸. Tapsuwan
۹. Canberra

نشان از اعتبار بالای پرسشنامه‌ها دارد. در این پژوهش هم از روش‌های توصیفی و هم از روش‌های استنباطی بهره گرفته شده است. در بخش تجزیه و تحلیل از روش‌های آماری استنباطی از جمله آزمون کرونباخ، تحلیل عاملی اکتشافی و مدل معادلات ساختاری (تحلیل عاملی تأییدی) استفاده شد. برای انجام آزمون‌های فوق از نرم افزارهای SPSS و اسمارت پی‌ال‌اس استفاده شده است.

۱ مبانی نظری و ادبیات پژوهش

در این بخش ضمن بیان مفاهیم و تعاریف تاب‌آوری و دامنه کاربرد آن در علوم مختلف، به بررسی معانی و مضامین تاب‌آوری اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین ابعاد تاب‌آوری پرداخته شده و پس از آن مهمترین شاخص‌ها و مؤلفه‌های اثرگذار بر تاب‌آوری اجتماعی از دیدگاه محققین و پژوهشگران خارجی و داخلی، جهت دستیابی به مدل و الگوی جامع تاب‌آوری اجتماعی در مجموعه‌های زیستی و محیط‌های سکونتی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

۱٫۱ تاب آوری

هولینگ[۱۰] در سال ۱۹۷۳ برای نخستین‌بار مفهوم تاب‌آوری را در زمینه بوم‌شناسی مطرح کرده و آن را معیار توصیف توانایی جذب تغییر و اختلال در سیستم‌ها بدون از دست دادن روابط و عملکرد پیش از آشفتگی و اختلال در اجزای تشکیل‌دهنده آن‌ها معرفی کرد (Salgueiro and Erkip, ۲۰۱٤, ۱۰۸; Graugaard, ۲۰۱۲, ۲٤٥; Kutum and Al-Jaberi, ۲۰۱٥, ٤۷; Sharifi and Yamagata, ۲۰۱٤, ۱٤۹۲ ; Holling, ۱۹۷۳, ۱٤). تیمرمن[۱۱]، در سال ۱۹۸۱ برای اولین بار مفهوم تاب‌آوری در زمینه مطالعات مخاطرات طبیعی را به‌صورت «اندازه‌گیری کل یا بخشی از ظرفیت سیستم برای جذب و بازیابی از وقوع یک واقعه خطرناک» تعریف کرده و مورد استفاده قرار داد(Klein et al., ۲۰۰۳, ۳۹; Alexander, ۲۰۱۳, ۲۷۱۲; Timmerman, ۱۹۸۱, ۲۰; Chuang et al., ۲۰۱۸, ۳٥۸; Bastaminiaet al., ۲۰۱۷, ۲۷۰).

۱٫۲ تاب آوری اجتماعی

تاب‌آوری می‌تواند در سطوح مختلف فرد، گروه و جامعه عمل کند(Longstaff et al., ۲۰۱۰, ٤; Wilson, ۲۰۱۲, ۱۲۱۹; Alshehri et al., ۲۰۱٥, ۲۲۲٤). تاب‌آوری جامعه در ارتباط با جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی انسان و در زمینه‌هایی چون تغییر محیط(Cutter et al., ۲۰۰۸b, ٥۹۹ & ٦۰۱)، روانشناسی جامعه(Kimhi and Shamai, ۲۰۰٤, p. ٤٤۰ & ٤٤۷-٤٤۸)، کاهش خطر بلایا(Sherrieb et al., ۲۰۱۲, ٦ & ۸; Joerin et al., ۲۰۱۲, ۲۳۲ & ۲۳۸)، سلامت و بهداشت عمومی(Castleden et al., ۲۰۱۱, ۳٦۹; Poortinga, ۲۰۱۱, ۲۸٦) مورد استفاده قرار گرفته است(Castleden et al., ۲۰۱۱, ۳٦۹-۳۷۰; Norris et al., ۲۰۰۸, ۱۲۸ & ۱٤٤; Leykin et al., ۲۰۱۳, ۳۱۳). اصطلاح تاب‌آوری اجتماعی اولین بار توسط آدگر[۱۲] به عنوان توانایی گروه‌ها یا جوامع برای کنار آمدن با استرس‌ها و آشفتگی‌های بیرونی ناشی از تغییرات اجتماعی، سیاسی و محیطی تعریف شد(Adger , ۲۰۰۰, ۳٤۷; Bastaminia et al., ۲۰۱۷, ۲۷۱; Chuang et al., ۲۰۱۸, ۳٥٤; Abesamis et al., ۲۰۰٦, ٤). تاب‌آوری جامعه متشکل از عناصر با دو بعد فیزیکی و ادراکی بوده (Ungar, ۲۰۰۸, ۲۳۱)که اجزای فیزیکی شامل دسترسی به خدمات، منابع اقتصادی و زیرساخت‌ها، و عناصر ادراکی نشان دهنده توانایی جامعه در غلبه بر مشکلات هستند. عناصری مانند: انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و احساس اعتماد(Stewart et al., ۲۰۰۹, ۳٤٦ & ۳٤۷)، سرمایه اجتماعی(Putnam, ۱۹۹٥, ٦٦-٦۷; Adger , ۲۰۰۳, ۳۸۷)، وابستگی به مکان(Mishra et al., ۲۰۱۰, ۱۸۷-۱۸۸ & ۱۹٤)،رهبری و تجربه، اثربخشی جمعی(Chandra et al.,

۱۰ . Holling
۱۱ . Timmerman, ۱۹۸۱
۱۲ . Adger

۱۲-۱۱ ,۲۰۱۰)، حمایت اجتماعی(Norris et al., ۲۰۰۸, ۱۳۵&۱۳۸)که با هم تشکیل‌دهنده ساختار جامعه منحصر بفردی هستند(Leykin et al., ۲۰۱۳, ۳۱٤). به‌طور کلی سه عنصر اصلی برگرفته از تعاریف مختلف تاب‌آوری اجتماعی، منابع، توانایی انطباق و ظرفیت جامعه برای جذب اغتشاشات بوده و جامعه جهت انطباق با مشکلات با بهره‌گیری از منابع و ظرفیت‌های خود، قادر به جذب مشکلات و اختلالات وارده می‌شود. از جمله منابع جامعه عبارتند از: سرمایه اجتماعی، ظرفیت تطبیق‌پذیری، ارزش‌ها و جهت‌گیری زندگی، زیرساخت‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی(Aldrich and Meyer, ۲۰۱۵, ۲٥٤-۲٥٦; Harris et al., ۲۰۰۰, ۱۱۱-۱۱۲; Rapaport et al., ۲۰۱۸, ۳; Colburn and Seara, ۲۰۱۱, ۸-۱۰).

۱,۳ شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی

با توجه به گستردگی زمینه پژوهش‌های انجام شده پیرامون تاب‌آوری اجتماعی، متناسب با آن، سنجش شاخص‌ها و مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی نیز طیف گسترده‌ای را شامل می‌شود. بدین ترتیب به‌منظور دستیابی به مدلی فراگیر که بتواند بیشترین ابعاد و زمینه‌ها را پوشش داده و برای اکثریت جوامع کارآمد باشد؛ در این بخش به مهم‌ترین ابعاد و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی که در پژوهش‌های محققین و نظریه‌پردازان برجسته داخلی و خارجی مورد توجه قرار گرفته است؛ اشاره نموده تا بتوان با اتکا به داده‌های فوق به چارچوبی جامع برای سنجش تاب‌آوری اجتماعی در سکونتگاه‌های انسانی دست یافت. منوریان و همکاران(۱۳۹۷) بر سرمایه اجتماعی(انسجام اجتماعی، اعتماد، نهادهای مردمی)؛ مشارکت اجتماعی (تشکیل گروه‌های مردمی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها)؛ تعلق و همبستگی اجتماعی (حس تعلق به مکان، همبستگی و تعامل اجتماعی، همیت اجتماعی)؛ باورها و اعتقادات دینی(مذهب، باور و اعتقاد)؛ ارتقاء آگاهی و دانش از طریق آموزش(مهارت، آموزش، آگاهی، توانمندسازی)؛ حمایت اجتماعی(حمایت اجتماعی، روانی، عاطفی و اقتصادی)؛ امنیت اجتماعی(کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی، امنیت اجتماعی) به عنوان عوامل تأثیرگذار بر تاب‌آوری اجتماعی تأکید می‌ورزد (منوریان و همکاران، ۱۳۹۷: ۸). بر اساس مطالعات امیرزاده و برکپور (۱۳۹۷) معیارهای مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی عبارتند از: عوامل اجتماعی–فرهنگی[سرمایه اجتماعی(پیوندها و تعاملات اجتماعی، مشارکت، انسجام اجتماعی، همدلی و حمایت اجتماعی، اعتماد اجتماعی)؛ حس اجتماع و تعلق به مکان(محله)؛ هویت محلی؛ نقش فعال گروه‌های مختلف در اجتماع؛ باورها و اعتقادات؛ سابقه سکونت؛ مهارت‌های اجتماعی محلی؛ هنجارها/ روحیات و ارزش‌های مشترک؛ سبک زندگی؛ مسئولیت‌پذیری؛ شادی](امیرزاده و برکپور، ۱۳۹۷: ۱۶). عبادالله‌زاده ملکی و همکاران(۱۳۹۸) زیر شاخه‌های اصلی و فرعی اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی را ویژگی‌های جمعیتی(ساختار سنی و جنسی جمعیت؛ تحصیلات؛ جمعیت؛ افراد خاص)-ویژگی‌های فردی- سرمایه اجتماعی(شبکه‌های خصوصی و اجتماعی؛ انسجام و پیوستگی؛ مشارکت؛ اعتماد؛ هنجارها)- سرمایه انسانی(آموزش؛ مهارت؛ آگاهی؛ دانش؛ درک محلی از خطر؛ درس‌پذیری از تجارب)- کیفیت زندگی (حس تعلق به مکان؛ دسترسی و رضایت از خدمات؛ مالکیت)- امنیت اجتماعی (فقر؛ دزدی؛ اعتیاد؛ جنایت)- آمادگی روانی جامعه عنوان کرده است (عبادالله‌زاده ملکی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۲). تاپسوان و همکاران (۲۰۱۸)، معیارهای تاب‌آوری اجتماعی محلات را در دو دسته اصلی: الف) ویژگی محلات: اجتماعی؛ جامعه؛ محیط سالم؛ دسترسی و ارتباط؛ ایمنی محله؛ اقتصاد؛ ب) ویژگی خانه‌های مسکونی: کیفیت و سبک زندگی و رفاه؛ محوطه‌سازی؛ طراحی ساختمان؛ بهره‌گیری از تکنولوژی و انرژی پایدار؛ مصالح ساختمانی؛ مقرون به صرفه بودن تقسیم‌بندی و بررسی نموده است(Tapsuwan et al., ۲۰۱۸, ۱۳٥-۱۳٦). سیملارو[۱۳]و همکاران(۲۰۱۵) در مطالعه خود، شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی را شامل: سرمایه اجتماعی؛

[۱۳] . Cimellaro

جمعیت و جمعیت‌شناسی، محیط‌زیست/ اکوسیستم (آب، پوشش گیاهی)، خدمات دولتی سازمان‌یافته (دولت و نهاد و سازمان)، زیرساخت فیزیکی (مسکن، خدمات و امکانات، توزیع و دسترسی به خدمات)، شیوه زندگی (سبک زندگی و کیفیت زندگی)، سازگاری جامعه، توسعه اقتصادی و سرمایه فرهنگی– اجتماعی(آموزش) می‌داند(Cimellaro et al., ۲۰۱۵, ۱۶۱-۱۶۲). اسپانس و واترهاوت[۱۴](۲۰۱۷) معتقدند که مدیریت و رهبری؛ رفاه؛ اشتغال؛ ایمنی و امنیت؛ آموزش، تغییرات اقلیمی، زیرساخت‌های حیاتی، اطلاعات، حکومت، انرژی از ابعاد اصلی تاب‌آوری اجتماعات و جوامع هستند (Spaans and Waterhout, ۲۰۱۷, ۱۱٤). بر اساس از دیدگاه پیترنیت و تورسی[۱۵](۲۰۱۴)، مفهوم تاب‌آوری اجتماعی در سطوح مختلف از سطح فردی، گروه/ خانواده، سازمان/ نهاد، و در پایان سطح جامعه متمرکز می‌باشد؛ که عبارتند از: سطح فردی[حس اجتماع؛ ارتباطات؛ اعتماد؛ احساسات مثبت و تفکر؛ تعادل و هماهنگی؛ خودکارآمدی و ....]؛ سطح جامعه[تعلق خاطر؛ انسجام اجتماعی؛ پیوند اجتماعی؛ عدالت اجتماعی؛ توانمند سازی؛ کارایی جمعی]؛ سطح گروه(خانواده)[حمایت؛ ارتباطات؛ عواطف و احساسات؛ تطبیق‌پذیری]؛ سطح سازمان(نهاد)(Pitrenaite-Zileniene and Torresi, ۲۰۱٤, ۳-٥). سرمایه اجتماعی، شبکه اجتماعی، روابط اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد، زیرساخت‌های اجتماعی، رهبری، نرخ جرم و جنایت، شیوه‌های حکمرانی و عملکرد دولت، معیارهای مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی از دیدگاه آلدریچ[۱۶](۲۰۱۹) می‌باشد(Aldrich ,۲۰۱۹, ۱۷۷-۱۷۹).

۲ . مدل مفهومی پژوهش:

بررسی مطالعات فوق و جمع‌بندی نظریات گوناگون پیرامون شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی، نشان می‌دهد که برای شناسایی شاخص‌های کلیدی، قانون و شرایط ثابتی وجود نداشته و هر جامعه باید به فراخور شرایط؛ امکانات و پتانسیل های موجود، به تدوین شاخص‌ها و در نهایت چارچوب سنجش تاب‌آوری اجتماعی اقدام نماید. اما به طور کلی در شناسایی شاخص‌ها ۵ مرحله اساسی باید مورد توجه قرار گیرد: ۱)ایجاد چارچوب دسته‌بندی شاخص؛ ۲) شناسایی شاخص‌ها بر مبنای مطالعات گذشته و نظرات کارشناسان و متخصصین؛ ۳)تجزیه و تحلیل شاخص‌ها؛ ۴)ارزیابی و سنجش سهم و ارزش شاخص‌ها؛ ۵) تفسیر و عملیاتی نمودن شاخص‌های اصلی. بر این مبنا، پالایش و اولویت‌بندی ابعاد و شاخص‌های شناسایی شده (داده‌های حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای) از طریق تشکیل ماتریسی از کاربردی‌ترین و مؤثرترین شاخص‌ها با ویژگی‌های مشترک برحسب دفعات تکرار در منابع مختلف در قالب جدول شماره۱صورت گرفت.

جدول۱. ماتریس نهایی مولفه‌ها و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی، (منبع: نگارندگان)

	سرمایه اجتماعی	کیفیت زندگی	هویت جامعه	دلبستگی به مکان (حس تعلق)	نگرش‌ها –باورها –اعتقادات	ساختار اجتماعی	آموزش	ایمنی و امنیت اجتماعی	انعطاف‌پذیری	عدالت اجتماعی	کارایی جامعه	
Adger, ۱۹۹۷						*		*		*		۳
Folke, ۲۰۰٦	*								*	*	*	۴
Phillips, ۲۰۱۰	*	*	*	*	*	*		*				۷
Boyd & Folke, ۲۰۱۱	*						*		*		*	۴
Institute of British Columbia(Anderson, ۲۰۱۲	*			*		*	*			*	*	۶
Burton, ۲۰۱۲	*			*		*	*			*	*	۶
Meijer et al, ۲۰۱۳	*	*				*			*	*	*	۶
ARUP, ۲۰۱٤	*	*	*			*		*		*	*	۷

[۱۴] . Spaans & Waterhout
[۱۵] . Pitrenaite-Zileniene & Torresi
[۱۶] . Aldrich

Pitrenaite & Torresi, ۲۰۱٤	*			*			*			*	*	۶
Wang et al, ۲۰۱٤	*		*		*		*	*		*	*	۷
Cutter et al, ۲۰۱٤	*			*		*	*	*		*	*	۷
Batica, ۲۰۱۵						*	*			*	*	۵
Khalili et al, ۲۰۱۵	*			*		*	*	*		*	*	۷
Cimellaro et al, ۲۰۱۵	*	*				*	*			*	*	۸
Dogulu et al, ۲۰۱٦	*					*		*		*	*	۵
Zwiers et al, ۲۰۱٦	*	*	*									۴
Spaans & Waterhout, ۲۰۱۷	*	*		*	*	*				*	*	۷
Quigley et al., ۲۰۱۸	*				*					*	*	۴
Tapsuwana et al, ۲۰۱۸	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		۱۰
Firdhousa & Karuratane, ۲۰۱۸							*				*	۲
Aldrich, ۲۰۱۹	*				*						*	۳
Zhang et al, ۲۰۱۹	*	*			*			*		*		۶
Acuti et al., ۲۰۲۰					*					*	*	۴
رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰	*	*				*	*	*				۶
صالحی و همکاران، ۱۳۹۰	*					*	*			*	*	۴
بهتاش و همکاران، ۱۳۹۲	*				*		*	*	*		*	۷
پرتوی و همکاران، ۱۳۹۵	*			*	*	*			*		*	۸
رضایی و همکاران، ۱۳۹۵	*	*	*		*			*	*		*	۷
پیران و همکاران، ۱۳۹۶	*			*		*		*	*		*	۶
حیدریان و همکاران، ۱۳۹۶	*					*			*			۳
ساسان پور و همکاران ، ۱۳۹۶	*	*	*		*	*	*			*		۶
عباداله زاده ملکی و همکاران، ۱۳۹۶	*	*				*	*		*			۵
اسلامی و ابراهیمی دهکردی، ۱۳۹۷	*		*	*	*	*		*	*	*	*	۹
امیرزاده و برکپور، ۱۳۹۷	*	*	*			*	*	*	*			۸
منوریان و همکاران ، ۱۳۹۷	*				*	*		*	*			۵
عباداله زاده ملکی و همکاران، ۱۳۹۸	*	*			*	*	*		*	*	*	۸
موسویان و همکاران، ۱۳۹۸	*					*	*		*			۴
قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹	*						*				*	۳
تعداد کل مقالات ۳۸	۳۴	۱۴	۱۱	۲۲	۱۶	۲۳	۲۲	۱۵	۱۵	۲۰	۲۵	۲۱۷

همچنین نتایج بررسی مطالعات و پژوهش‌های مطرح، از تبیین و دسته‌بندی ویژگی‌ها و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در سه حوزه اصلی فردی، خانواده و جمعی حکایت دارد. بر این مبنا در این پژوهش، شاخص‌های کلیدی بر حسب اهمیت، فراوانی و دفعات تکرار بر اساس ماتریس شماره ۳ با در نظر گرفتن سه سطح(حوزه) فردی؛ خانوادگی و جمعی و در۱۱ویژگی اصلی دسته‌بندی و به صورت ذیل ارائه شد:

حوزه فردی شامل: کیفیت زندگی؛ نگرش‌ها و باورها؛ آموزش؛ انعطاف‌پذیری؛

حوزه فردی - جمعی شامل: دلبستگی به مکان؛ ساختار اجتماعی؛

حوزه جمعی شامل: سرمایه اجتماعی؛ هویت جامعه؛ ایمنی و امنیت؛ عدالت اجتماعی؛ کارائی جامعه.

ویژگی‌های ارائه شده در هر یک حوزه‌ها حکایت از ارتباط نزدیک و هم‌پوشانی مؤلفه‌های مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در این سطوح داشته و نشان می‌دهد که می‌بایست برای دستیابی به تاب‌آوری در محیط‌های سکونتی به کلیه ویژگی ها و شاخص‌ها در کنار یکدیگر توجه نموده تا هدف نهایی که دستیابی به اجتماعی تاب‌آور است؛ محقق گردد. مدل مفهومی پژوهش دربرگیرنده مؤثرترین ابعاد تاب‌آوری اجتماعی بوده و هر یک از ابعاد فوق در حوزه مربوط به خود دارای شاخص‌هایی اساسی هستند که می‌بایست در فرآیند تاب‌آور نمودن جوامع مورد توجه و بررسی قرار گیرند تا اثرگذارترین عوامل در این زمینه شناخته شده و از این طریق بتوان به طراحی مجموعه‌هایی با تاب‌آوری اجتماعی بالا دست یافت.

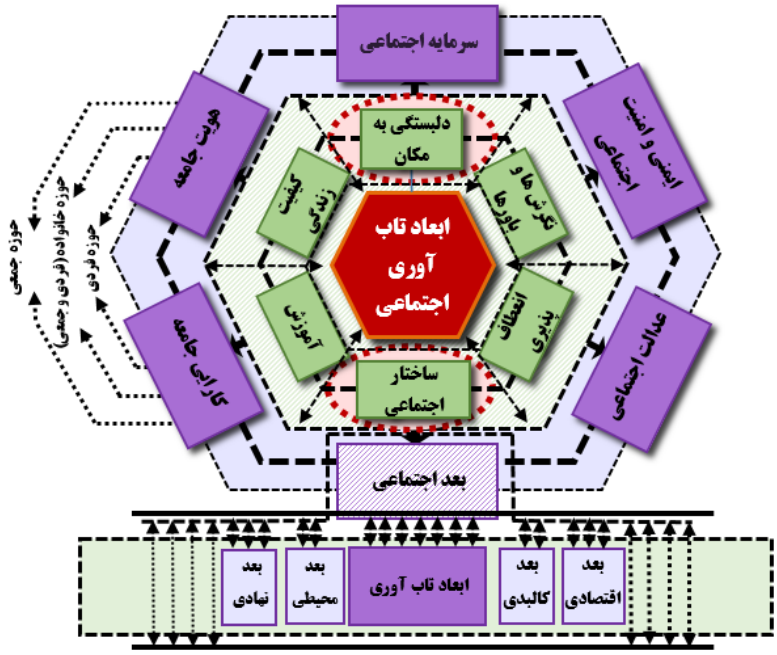

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش سنجش تاب‌آوری اجتماعی، (منبع: نگارندگان)

۳ محدوده مورد مطالعه

محله کبابیان، در مرکزیت شهر همدان استقرار داشته (بندرآباد و اسماعیل‌پور،۱۳۹۶: ۱۶۹) و به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین محلات بافت تاریخی همدان در محدوده خیابان‌های بوعلی و شریعتی و بلوار خواجه رشید در قطاع جنوب غربی واقع در رینگ اول کمربندی و در مجاورت بازار و میدان مرکزی شهر قرار دارد(مرآتی، ۱۳۹۵، ۶۵ و۶۶؛ جعفری-بهمن، ۱۳۹۰: ۵). ارزش هویتی محله کبابیان به عنوان یک مکان شناخته شده در ذهن شهروندان، با دارا بودن بافت تاریخی و وجود ابنیه ارزشمند قدیمی، مرکز محله با کاربری‌های واجد ارزش اجتماعی پیرامون آن، از گذشته تاکنون بر اهمیت آن افزوده است (جعفری‌بهمن و خانیان، ۱۳۹۱: ۲۸۹؛ مرآتی، ۱۳۹۵: ۶۵ و۶۶).

محله کلپا در قسمت مرکزی شهر همدان؛ در ضلع جنوب شرقی میدان آرامگاه بوعلی در حد فاصل خیابان‌های بوعلی، بلوار مدنی، خیابان طالقانی و بلوار پانزدهم فروردین واقع شده است. بافت قدیمی کلپا درگذر زمان تغییر و تحولات بسیاری را به خود دیده است. تلفیق بافت مسکونی نو در کنار بافت قدیمی محله، دارا بودن مرکز محله، مسجد، بناهای ارزشمند و همچنین جداره‌های تجاری؛ از جمله خصوصیات ویژه‌ای است که محله کلپا را از سایر محلات شهر همدان متمایز می‌سازد. در دهه‌های اخیر، با مرکز قرار گرفتن میدان آرامگاه بوعلی در نتیجه رشد کالبدی شهر به سمت جنوبی، تحولات زیادی بر چهره و منظر این محله قدیمی وارد شده و بافت و جلوه سنتی آن را دستخوش تغییراتی نموده است(سجادزاده و زلفی‌گل، ۱۳۹۴: ۱۵۵).

محلهٔ حاجی یکی از محله های سنتی و با هویت شهر همدان می‌باشد (سجادزاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴) که از سمت شمال به محله سبزه میدان، از غرب به محله رازبین، از شرق به محله سقالر و از جنوب به کمربندی جنوبی شهر منتهی می‌گردد(محمدی و اردلانی، ۱۳۹۶: ۱۱). این محله به لحاظ اجتماعی و کالبدی نسبتاً پایدار و پابرجا بوده و دارای مرکز محله مناسب و نسبتا سالمی است(پیربابایی و سجادزاده،۱۳۹۰: ۲۲). این محله با کاربری غالب مسکونی؛ دارای بناهای تاریخی ارزشمندی همچون مسجد، امامزاده اهل ابن علی، خانه‌های تاریخی، مدرسه آخوند ملاعلی، حمام، خانه آیت‌الله مدنی بوده و علی‌رغم تغییرات و جابجایی‌های سالیان اخیر، بافت سنتی خود را حفظ

نمـوده(زارعـی حاجی آبادی وهمکاران،۱۳۹۲: ۱۰۴-۱۰۳) و با وجود بنا شدن ساختمان‌های جدید در این محله، هنوز خانه‌ها، کوچه‌ها، دکان‌ها و نشانه‌های سنتی، چهره غالب محله را شکل داده‌اند(پیربابایی و سجادزاده، ۱۳۹۰: ۲۲).

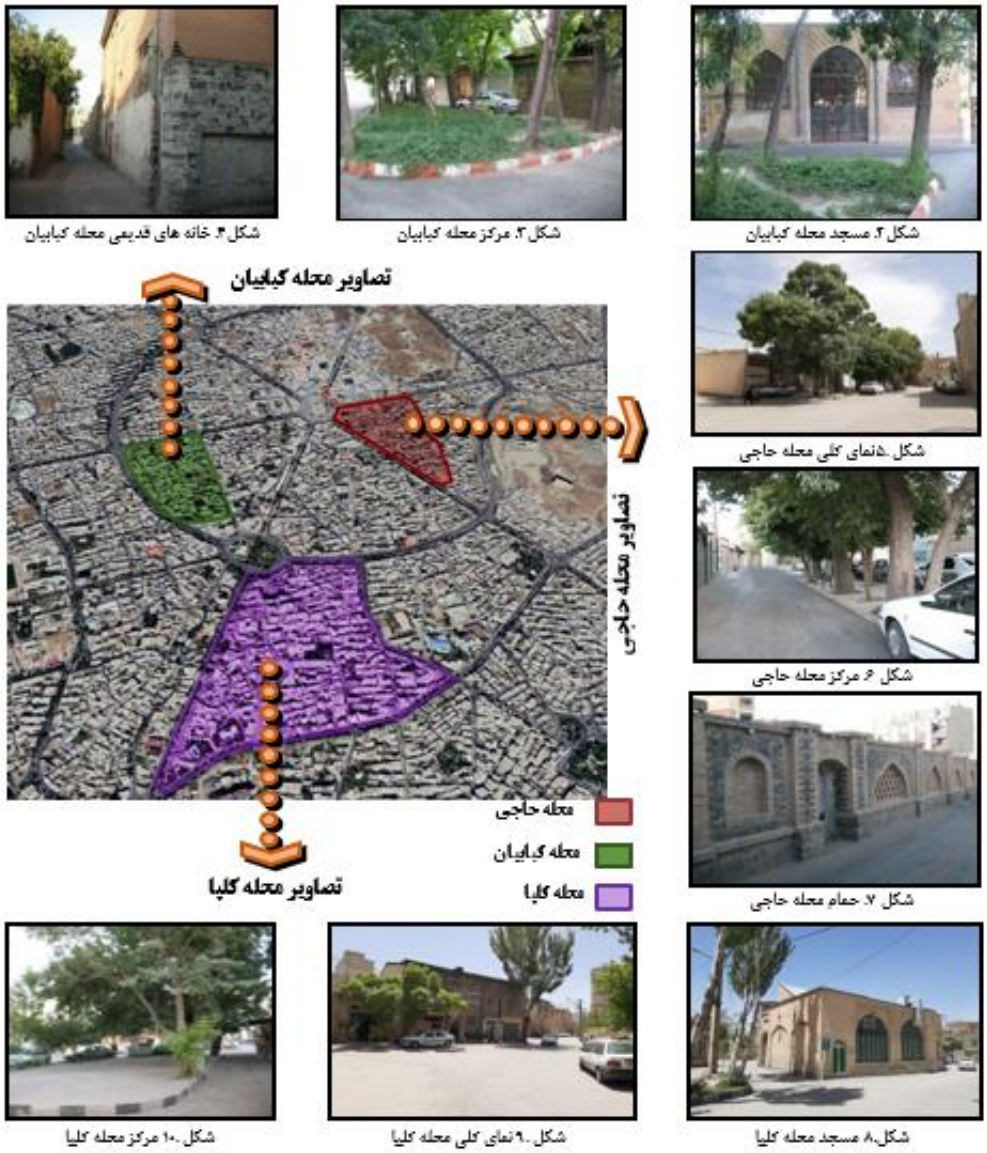

شکل ۲. مسجد محله کبابیان
شکل ۳. مرکز محله کبابیان
شکل ۴. خانه های قدیمی محله کبابیان
شکل ۵.نمای کلی محله حاجی
شکل ۶. مرکز محله حاجی
شکل ۷. حمام محله حاجی
شکل.۸ مسجد محله کلیا
شکل .۹نمای کلی محله کلیا
شکل .۱۰ مرکز محله کلیا

٤ . سنجش و ارزیابی شاخص‌های تاب‌آوری در محلات مسکونی سنتی همدان

همان‌گونه که در بخش روش‌شناسی ذکر شد، تعداد ۵۸ عامل (سؤال) به عنوان شاخص‌های اولیه تاب‌آوری اجتماعی در محلات شهر همدان مورد شناسایی قرار گرفته است. جهت شناسایی عوامل پنهان تاب‌آوری اجتماعی، بر روی داده‌های گردآوری شده تحلیل عاملی اکتشافی که یکی از پیش‌شرط‌های انجام آزمون بارتلت است، انجام گرفت. سطح معناداری برای انجام آزمون‌های بارتلت جهت بررسی کرویت داده‌ها طبق جدول۲، برابر با ۰/۰۰۰ به دست آمد که از ۰/۰۵کوچکتر است و نشان از مناسب بودن تحلیل عاملی اکتشافی برای شناسایی ساختار و مدل عاملی مناسب می‌باشد و فرض شناخته شده بودن ماتریس همبستگی رد می‌شود.

جدول۲. کفایت نمونه گیری در پرسشنامه تاب‌آوری اجتماعی با آزمون بارتلت، (منبع: نگارندگان)

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		۰/۷۹۵
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	۲۲۳۷/۵۶۷
	df	۷۴۱
	Sig.	۰/۰۰۰

در ادامه با توجه به جدول۲، جهت بررسی روایی آزمون از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. در تحلیل عاملی اکتشافی از روش تحلیل مولفه‌های اصلی برای استخراج عامل‌ها و از روش دوران مایل ابلیمین (با دلتای صفر و نرمال‌سازی کیزر) برای دوران مؤلفه‌ها استفاده شده است. اندازه کفایت نمونه‌گیری(KMO) در پرسشنامه برابر با ۰/۷۹ است که در سطح ۰/۰۰۰ معنی‌دار بوده است. آزمون بارتلت با درجه آزادی ۷۴۱ در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ برابر با ۲۲۳۷/۵۶۷ به دست آمده است که به طور کلی در موارد بیان شده امکان انجام تحلیل عاملی را برای عامل‌های پرسشنامه فراهم ساخته و کفایت مدل را برای دسته‌بندی آیتم‌های پرسشنامه و ایجاد عامل‌های منطقی تأیید می‌کنند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که تعداد نمونه (۳۸۶نفر) در این پژوهش برای انجام تحلیل عاملی کافی است.

در مرحله بعد برای تحلیل اکتشافی ابتدا به تعیین مؤلفه های اصلی با تعیین مقادیر ویژه بزرگتر از ۱ برای هر مؤلفه و نیز میزان بار عاملی مورد قبول حداقل ۰/۵ پرداخته شد که با این شرایط در استخراج اولیه ۵۸ مؤلفه و در استخراج نهایی ۳۰ مؤلفه به دست آمد؛ که نتایج آن در نمودار ۱و جدول۳ ارائه شده است. براساس نمودار اسکری(نمودار شماره۱)، عامل‌هایی برای استخراج مناسب هستند که در شیب تند نمودار و بالای یک فاصله بین عامل‌ها قرار می‌گیرند.

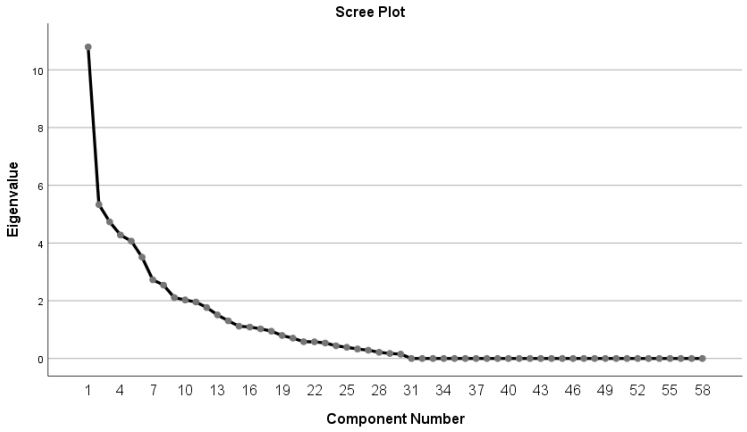

نمودار۱ . نمودار اسکری کل شاخص‌های استخراجی پرسشنامه پژوهش، (منبع: نگارندگان)

براساس نمودار ۱، تحلیل عاملی با ساختار ۱ یا ۳۰ عامل قابل توجیه است ولی به‌دلیل عدم تطابق بارهای عاملی، ساختار ۲۰ عامل از عوامل موجود در نمودار فوق مورد تأیید قرار گرفته است.

به منظور تأیید ساختار عاملی به دست امده و آزمون معناداری سهم هر یک از متغیرها در اندازه‌گیری عامل‌ها از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. جدول۳ مهم‌ترین پارامترهای اندازه‌گیری عامل‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۳. مؤلفه‌های استخراج شده اولیه و نهایی تحلیل عاملی پرسشنامه تاب‌آوری اجتماعی، (منبع: نگارندگان)

عامل‌های تاب‌آوری اجتماعی	کل	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تراکمی	کل	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تراکمی
اعتماد اجتماعی	۱۰/۷۹۳	۱۸/۶۰۸	۱۸/۶۰۸	۴/۹۹۹	۸/۶۲۰	۸/۶۲۰
حمایت عاطفی	۵/۳۳۱	۹/۱۹۲	۲۷/۸۰۰	۳/۹۸۹	۶/۸۷۸	۱۵/۴۹۸
پیوند اجتماعی	۴/۷۳۲	۸/۱۵۸	۳۵/۹۵۹	۳/۶۸۲	۶/۳۴۸	۲۱/۸۴۶
وساطت اجتماعی	۴/۲۷۷	۷/۳۷۵	۴۳/۳۳۳	۳/۵۵۱	۶/۱۲۲	۲۷/۹۶۸
حس امنیت	۴/۰۶۸	۷/۰۱۳	۵۰/۳۴۶	۳/۳۶۴	۵/۸۰۰	۳۳/۷۶۸
فضاهای واجد ارزش	۳/۵۰۹	۶/۰۴۹	۵۶/۳۹۶	۳/۳۱۰	۵/۷۰۷	۳۹/۴۷۵
ساخت و بافت محله	۲/۷۲۷	۴/۷۰۱	۶۱/۰۹۷	۳/۱۴۶	۵/۴۲۴	۴۴/۸۹۹
هویت مکانی- تاریخی	۲/۵۴۰	۴/۳۸۰	۶۵/۴۷۷	۳/۰۳۴	۵/۲۳۱	۵۰/۱۳۰
تعلق خاطر	۲/۱۰۹	۳/۶۳۷	۶۹/۱۱۳	۲/۸۵۱	۴/۹۱۶	۵۵/۰۴۵
پاسخ‌دهی محله	۲/۰۲۸	۳/۴۹۷	۷۲/۶۱۰	۲/۸۵۰	۴/۹۱۴	۵۹/۹۵۹
مشارکت اهالی محله	۱/۹۵۶	۳/۳۷۳	۷۵/۹۸۳	۲/۷۷۹	۴/۷۹۱	۶۴/۷۵۰
دسترسی به امکانات درمانی	۱/۷۶۵	۳/۰۴۴	۷۹/۰۲۷	۲/۶۸۵	۴/۶۲۸	۶۹/۳۷۹
امنیت اجتماعی	۱/۵۰۹	۲/۶۰۲	۸۱/۶۲۹	۲/۶۶۱	۴/۵۸۷	۷۳/۹۶۶
امنیت و ایمنی فضای سبز	۱/۳۰۵	۲/۲۴۹	۸۳/۸۷۸	۲/۵۸۶	۴/۴۵۸	۷۸/۴۲۴
حمایت جمعی	۱/۲۸۹	۲/۲۰۱	۸۳/۷۲۱	۲/۴۳۲	۴/۳۴۲	۷۸/۳۲۱
انعطاف‌پذیری	۱/۲۴۳	۲/۱۸۹	۸۴/۳۴۱	۲/۳۲۱	۴/۲۴۳	۷۹/۱۲۴
ظرفیت پذیری	۱/۱۸۹	۲/۰۲۵	۸۴/۰۱۱	۲/۲۹۱	۳/۹۲۸	۸۰/۷۲۳
استفاده بهینه از منابع	۱/۱۱۸	۱/۹۲۸	۸۵/۸۰۶	۲/۲۶۸	۳/۹۱۱	۸۲/۳۳۵
سلسله مراتب دسترسی	۱/۰۸۸	۱/۸۷۷	۸۷/۶۸۳	۲/۱۳۶	۳/۶۸۳	۸۶/۰۱۸
قابلیت‌های اجتماعی	۱/۰۲۶	۱/۷۷۰	۸۹/۴۵۲	۱/۹۹۲	۳/۴۳۵	۸۹/۴۵۲
تعاملات اجتماعی	۰/۹۴۵	۱/۶۲۹	۹۱/۰۸۱			
همبستگی اجتماعی	۰/۷۹۶	۱/۳۷۳	۹۲/۴۵۴			
مسئولیت‌پذیری	۰/۷۰۴	۱/۲۱۳	۹۳/۶۶۷			
سبک زندگی مشترک	۰/۵۸۱	۱/۰۰۱	۹۴/۶۶۹			
بعد کالبدی- فیزیکی	۰/۵۷۷	۰/۹۹۵	۹۵/۶۶۴			
دسترسی و نفوذپذیری	۰/۵۳۶	۰/۹۲۴	۹۶/۵۸۸			
نرخ رشد جمعیت	۰/۴۳۹	۰/۷۵۷	۹۷/۳۴۵			
سازگاری شهروندان	۰/۳۲۸	۰/۵۶۶	۹۸/۵۸۱			
سلامت جسمی و روانی	۰/۱۷۳	۰/۲۹۹	۹۹/۷۴۱			
توقعات و نیازها	۰/۱۵۰	۰/۲۵۹	۱۰۰/۰۰۰			

نتایج اولیه تحلیل عاملی که بر روی کل سوال‌ها انجام گرفت منجر به استخراج ۳۰ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک شد. این ۳۰ عامل به‌طور کلی مبین ۱۰۰ درصد از واریانس کل پرسشنامه است. پس از این به‌منظور دستیابی به ساختار ساده‌تر از روش چرخش واریماکس استفاده شد. مقدار اشتراک هر کدام از سوال‌ها مشخص و سوال‌هایی با اشتراک پایین‌تر از ۰/۵ و همسانی درونی پایین‌تر از ۰/۴ از بین سوالات حذف گردیدند. پس از حذف، دوباره چرخش متعامد واریماکس و چرخش ابلیمین انجام گرفت. تحلیل عاملی با استفاده از دو چرخش ذکر شده نتایج بسیار مشابهی به‌دست می‌دهد. نتایج حاصل از استخراج بعد از چرخش، در جدول۳ نمایش داده شده است. تحلیل عاملی نهایی به استخراج ۲۰ عامل منجر شد؛ که این عامل‌ها در مجموع ۸۹ درصد از واریانس کل پرسشنامه را تبیین می‌کنند، که در این بین با بررسی‌های صورت گرفته در باب تحلیل عاملی اکتشافی به منظور اولویت‌بندی عامل‌های مورد سوال پژوهش در جدول۴، می‌توان مشخص کرد که کدام یک از عوامل براساس مقدار واریانس مورد نظر دارای اولویت بیشتر در تبیین تاب‌آوری اجتماعی محلات شهر همدان است.

جدول۴. خلاصه نتایج مقادیر ویژه بیست مؤلفه با روش تجزیه به مؤلفه های اصلی، (منبع: نگارندگان)

درصد واریانس تراکمی	درصد واریانس تبیین شده	مقدار ویژه	عامل‌های تاب‌آوری اجتماعی	رتبه‌بندی عامل‌های پژوهش	ابعاد مورد بررسی تاب‌آوری اجتماعی	اولویت‌بندی ابعاد تاب‌آوری اجتماعی
۸/۶۲۰	۸/۶۲۰	۴/۹۹۹	اعتماد اجتماعی	۱	سرمایه اجتماعی	۱
۱۵/۴۹۸	۶/۸۷۸	۳/۹۸۹	حمایت عاطفی	۲		
۲۱/۸۴۶	۶/۳۴۸	۳/۶۸۲	پیوند اجتماعی	۳		
۲۷/۹۶۸	۶/۱۲۲	۳/۵۵۱	وساطت اجتماعی	۴		
۳۳/۷۶۸	۵/۸۰۰	۳/۳۶۴	حس امنیت	۵	کیفیت زندگی	۷
۳۹/۴۷۵	۵/۷۰۷	۳/۳۱۰	فضاهای واجد ارزش	۶	هویت کالبدی	۴
۴۴/۸۹۹	۵/۴۲۴	۳/۱۴۶	ساخت و بافت محله	۷		
۵۰/۱۳۰	۵/۲۳۱	۳/۰۳۴	هویت مکانی- تاریخی	۸	دلبستگی به مکان	۲
۵۵/۰۴۵	۴/۹۱۶	۲/۸۵۱	تعلق خاطر	۹		
۵۹/۹۵۹	۴/۹۱۴	۲/۸۵۰	پاسخدهی محله	۱۰		
۶۴/۷۵۰	۴/۷۹۱	۲/۷۷۹	مشارکت اهالی محله	۱۱		
۶۹/۳۷۹	۴/۶۲۸	۲/۶۸۵	دسترسی به امکانات درمانی	۱۲	ساختار اجتماعی	۸
۷۳/۹۶۶	۴/۵۸۷	۲/۶۶۱	امنیت اجتماعی	۱۳	ایمنی و امنیت اجتماعی	۳
۷۸/۴۲۴	۴/۴۵۸	۲/۵۸۶	امنیت و ایمنی فضای سبز	۱۴		
۷۸/۳۲۱	۴/۳۴۲	۲/۴۳۲	حمایت جمعی	۱۵		
۷۹/۱۲۴	۴/۲۴۳	۲/۳۲۱	انعطاف‌پذیری	۱۶	انعطاف‌پذیری اجتماعی	۵
۸۰/۷۲۳	۳/۹۲۸	۲/۲۹۱	ظرفیت پذیری	۱۷		
۸۲/۳۳۵	۳/۹۱۱	۲/۲۶۸	استفاده بهینه از منابع	۱۸	عدالت اجتماعی	۶
۸۶/۰۱۸	۳/۶۸۳	۲/۱۳۶	سلسله مراتب دسترسی	۱۹		
۸۹/۴۵۲	۳/۴۳۵	۱/۹۹۲	قابلیت‌های اجتماعی	۲۰	کارایی اجتماعی	۹

به‌طور کلی جدول۴، با توجه به میزان واریانس‌های موجود از جدول۳ استخراج شد، که بر این قرار است؛ جدول۴، نشان می‌دهد که ۲۰ مولفه ۸۹/۴ درصد از واریانس کلی را تبیین می‌کنند. سهم هر یک از مؤلفه‌های ۲۰ گانه به ترتیب اعتماد اجتماعی ۸/۶ درصد، حمایت عاطفی ۶/۸درصد، پیوند اجتماعی ۶/۳ درصد، وساطت اجتماعی ۶/۱درصد، حس امنیت ۵/۸درصد، فضاهای واجد ارزش ۵/۷درصد، ساخت و بافت محله ۵/۴درصد، هویت مکانی- تاریخی ۵/۲درصد، تعلق خاطر ۴/۹۱۶درصد، پاسخدهی محله ۴/۹۱۴درصد، مشارکت اهالی محله ۴/۷درصد، امکانات درمانی ۴/۶درصد، امنیت اجتماعی ۴/۵درصد، امنیت و ایمنی فضای سبز ۴/۴درصد، حمایت جمعی ۴/۳درصد، انعطاف‌پذیری ۴/۲درصد، ظرفیت‌پذیری ۳/۹۲ درصد، عدالت در توزیع منابع ۳/۹۱۱ درصد؛ سلسله مراتب دسترسی ۳/۶ درصد و قابلیت‌های اجتماعی ۳/۴درصد می‌باشد.

جدول ۵. ماتریس دورانی عوامل پرسشنامه تاب‌آوری اجتماعی، (منبع: نگارندگان)

ابعاد	شاخص	عامل	علائم اختصاری	بارعاملی
سرمایه اجتماعی	شبکه اجتماعی	اعتماد اجتماعی اهالی نسبت به سازمان‌ها و نهادهای محلی	Q۱	۰/۷۹۵
		میزان تعاملات مدنی بین اهالی در شبکه‌های اجتماعی در سطح محله	Q۲	۰/۵۰۲
	مشارکت اجتماعی	میزان حمایت عاطفی بین اهالی محله	Q۳	-۰/۶۰۶
	انسجام اجتماعی	همبستگی اجتماعی در بین مردم محله در جهت همکاری و تعاون	Q٤	۰/۵۴۵
		میزان پیوند اجتماعی و قومی در میان اهالی محله	Q٥	۰/۶۱۴
	هنجارها	میزان وساطت اجتماعی (واسطه‌گری یا واسطه شدن در مسائل اجتماعی) در بین مردم محلی	Q٦	-۰/۶۳۵

		میزان احساس مسئولیت‌پذیری و اثرگذاری مسئولان در قبال محله	Q۷	-۰/۵۱۳
کیفیت زندگی	رضایت از زندگی	تأثیر دسترسی و نفوذپذیری (تعداد ورودی‌های) بر تاب‌آوری اجتماعی محله	Q۸	۰/۵۹۱
		تأثیر احساس امنیت در محیط محله از سوی اهالی در ماندگاری محله	Q۹	۰/۶۴۲
	سبک زندگی	سبک زندگی مشترک(خویشاوندی و قومی و یا وصلت در بین مردم محله و...) در تاب‌آوری اجتماعی محله	Q۱۰	۰/۵۵۳
هویت کالبدی	هویت کالبدی	میزان عوامل کالبدی- فیزیکی(کاربری‌های تجاری، دسترسی آسان به خدمات شهری و ...) برای ایجاد تعاملات وتاب‌آوری اجتماعی در سطح محله	Q۱۱	۰/۵۶۴
		تأثیر فضاهای با ارزش معنوی و تاریخی در سطح محله در ماندگاری محله	Q۱۲	۰/۶۰۰
		میزان مؤثر ساخت و بافت محله در تاب‌آوری اجتماعی محله	Q۱۳	۰/۷۹۲
دلبستگی به مکان(حس تعلق)	مولفه‌های شناختی (هویت مکانی)	میزان سازگاری شهروندان با باورها و ارزش‌های اهالی محله	Q۱۴	۰/۵۰۸
		تأثیر هویت مکانی- تاریخی در ماندگاری محله	Q۱۵	۰/۷۵۰
	مؤلفه‌های احساسی/ عاطفی	میزان تعلق خاطر مؤثر اهالی نسبت به بافت و فرم محله در ماندگاری محله	Q۱۶	۰/۷۴۴
	مولفه‌های رفتاری (وابستگی مکانی)	میزان پاسخ‌دهی محله به نیازهای اهالی	Q۱۷	۰/۶۷۷
	مولفه‌های اجتماعی فرهنگی	میزان تعامل و مشارکت مردم محلی در جشن‌ها و رویدادها	Q۱۸	۰/۶۹۰
	مولفه‌های فردی	میزان برآورد توقعات و نیازهای فردی خود در محله	Q۱۹	۰/۵۴۶
ساختار اجتماعی	ترکیب جمعیتی	میزان نرخ رشد جمعیت مؤثر در ماندگاری محله	Q۲۰	۰/۵۷۸
	سلامت اجتماعی	دسترسی اجتماع محلی به امکانات بهداشتی و درمانی	Q۲۱	۰/۶۳۲
		وضعیت سلامت جسمی و روانی اهالی در سطح محله	Q۲۲	۰/۵۶۵
ایمنی و امنیت اجتماعی	ایمنی و امنیت اجتماعی	تأثیر امنیت اجتماعی را در سطح محله یا مراکز محله در تاب‌آوری اجتماعی	Q۲۳	۰/۷۹۱
		میزان امنیت و ایمنی عرصه‌های باز و سبز مؤثر بر پایداری محله	Q۲۴	۰/۶۳۳
	آسیب‌پذیری اجتماعی	میزان حمایت جمعی مردم محلی در مقابله با ناهنجاری‌های اجتماعی در سطح محله	Q۲۵	۰/۷۴۴
انعطاف‌پذیری اجتماعی	تغییرپذیری و تنوع‌پذیری	میزان انعطاف‌پذیری(توانایی جایگزینی) ساختمان‌ها وکالبد محله مؤثر در تاب‌آوری اجتماعی	Q۲۶	۰/۷۳۰
	تطبیق‌پذیری(سازگاری)	میزان ظرفیت پذیرش محله برای تغییرات ناگهانی مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی	Q۲۷	۰/۷۶۵
عدالت اجتماعی	عدالت در توزیع و دسترسی به منابع	میزان استفاده بهینه از منابع (فضاهای سبز) موجود در سطح محله	Q۲۸	-۰/۷۰۳
		میزان سلسله مراتب دسترسی شبکه معابر در درون و بیرون محله مؤثر در تاب‌آوری اجتماعی	Q۲۹	-۰/۶۰۲
کارایی اجتماعی	ظرفیت اجتماعی	میزان قابلیت‌های اجتماعی (آموزشی، بهداشت و ...) در سطح محله	Q۳۰	-۰/۷۸۱

در جدول۵، بارهای عاملی هر کدام از سوال‌های پرسشنامه تاب‌آوری اجتماعی در محلات شهر همدان مشخص شده است، بارهای عاملی بالای ۰/۵ و بالاتر جهت اختصاص هر سوال به یک مؤلفه در نظر گرفته شد. که از ۳۰ عامل(جدول۳)، ساختار بیست عاملی(جدول۵) با بار عاملی بالاتر از ۰/۵ مورد تأیید قرار گرفته است.

براساس جدول۵، اعتماد اجتماعی اهالی نسبت به سازمان‌ها و نهادهای محلی با بارعاملی مستقیم ۰/۷۹۵درصد از متغیرهای تشکیل دهنده عامل شبکه اجتماعی است. این عامل طبق جدول۴، به تنهایی ۸/۶۲۰ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند، به بیان ساده تر ۸/۶۲۰ درصد از تاب‌آوری اجتماعی مربوط به شبکه اجتماعی است. همان‌گونه که جدول۴و۵، نشان می‌دهد، شاخص «مشارکت اجتماعی» ۶/۸۷۸ درصد با عامل حمایت عاطفی بین اهالی محله بر تاب‌آوری اجتماعی محلات با بارعاملی غیرمستقیم ۰/۶۰۶- تأثیرگذار است، شاخص «انسجام اجتماعی» با واریانس ۶/۳۴۸درصد با عامل پیوند اجتماعی و قومی میان اهالی محله با بارعاملی۰/۶۱۴ درصد تأثیر مستقیمی بر تاب‌آوری اجتماعی محلات دارد. و شاخص «هنجارها» ۶/۱۲۲ درصد از واریانس کل را با عامل وساطت اجتماعی در محله با بارعاملی ۰/۶۳۵- درصد تأثیر غیرمستقیمی بر روی تاب‌آوری اجتماعی دارد، به بیان دیگر، ۶/۸۷۸ درصد از تاب‌آوری اجتماعی مربوط به مشارکت اجتماعی، ۶/۳۴۸ درصد مربوط به انسجام اجتماعی و ۶/۱۲۲ درصد مربوط به هنجارهای تاب‌آوری اجتماعی بین اهالی محلات شهر همدان است. عامل فضاهای واجد ارزش محله (با بارعاملی ۰/۶۰۰) و عامل احساس امنیت (با بار عاملی ۰/۶۴۲) به ترتیب ۵/۷ درصد و ۵/۸ درصد و عامل ساخت و بافت محله به عنوان یکی از

عوامل تاب‌آوری اجتماعی محلات به میزان ۵/۴ درصد از واریانس کل رضایت از زندگی تاب‌آوری اجتماعی در محلات را تبیین می‌کنند. عامل هویت مکانی- تاریخی محله با بارعاملی ۰/۷۵۰ درصد به عنوان زیر شاخص مؤلفه‌های شناختی (هویت مکانی) ۵/۲ درصد از واریانس کل تاب‌آوری اجتماعی محلات شهر همدان را تبیین می‌کند. در شاخص مؤلفه‌های احساسی- عاطفی عامل تعلق خاطر اهالی نسبت به بافت و فرم محله ۴/۹۱۶ درصد از واریانس کل و از طرفی دیگر با بارعاملی ۰/۷۴۴ درصد از تاب‌آوری اجتماعی محلات شهر همدان را تبیین می‌کند. عامل پاسخ‌دهی محله به نیازهای اهالی با بارعاملی ۰/۶۷۷ درصد به عنوان زیر شاخص مؤلفه‌های رفتاری (وابستگی مکانی)۴/۹۱۴ درصد از واریانس کل تاب‌آوری اجتماعی محلات شهر همدان را تبیین می‌کند. زیر شاخص مؤلفه‌های اجتماعی- فرهنگی با عنوان تعاملات و مشارکت اهالی محلات در جشن و رویدادها با ۴/۷ درصد از واریانس کل تاب‌آوری اجتماعی را با بارعاملی ۰/۶۹۰ درصد تبیین می‌کند. عامل دسترسی به امکانات درمانی-بهداشتی نیز به عنوان زیر شاخص‌هایی از سلامت اجتماعی به ترتیب ۴/۶ درصد از واریانس کل تاب‌آوری اجتماعی محلات را بیان می‌کند. در شاخص ایمنی و امنیت اجتماعی عوامل امنیت اجتماعی در سطح محله و امنیت و ایمنی عرصه‌های باز و سبز درون محله هر یک به ترتیب با ۴/۵ درصد و ۴/۴درصد از واریانسی از تاب‌آوری اجتماعی محلات را تبین می‌کند. شاخص آسیب‌پذیری اجتماعی ۴/۳درصد با عامل حمایت جمعی مردم محلی برای مقابله با ناهنجاری‌های اجتماعی با بارعاملی ۰/۷۴۴ بر روی تاب‌آوری اجتماعی محلات تأثیرگذار است. شاخص تغییرپذیری و تنوع‌پذیری با واریانس ۴/۲ درصد و با عامل انعطاف‌پذیری کالبد محله با بارعاملی ۰/۷۳۰ درصد بر روی تاب‌آوری اجتماعی محلات نیز تأثیر مستقیم و مثبتی دارد. عامل ظرفیت پذیری محله برای تغییرات ناگهانی با ۳/۹ درصد از واریانس کلی از تاب‌آوری اجتماعی را تبیین می‌کند. میزان استفاده بهینه از منابع موجود در محلات با بارعاملی ۰/۷۰۳- و سلسله مراتب دسترسی شبکه معابر با بارعاملی ۰/۶۰۲- درصد بر روی تاب‌آوری اجتماعی محلات تأثیرگذار است. قابلیت اجتماعی(آموزشی و ...) در محله به‌عنوان عاملی از ظرفیت اجتماعی با بارعاملی ۰/۷۸۱- بر روی تاب‌آوری اجتماعی تأثیری منفی و غیرمستقیم دارد. که در این بین این عامل ۳/۴ درصد از واریانس کل تاب‌آوری اجتماعی را نیز تبیین می‌کند.

جهت بررسی ساختار عاملی تاب‌آوری اجتماعی از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است. دراین راستا، مدل و ساختار عاملی اولیه‌ای که از تحلیل عاملی اکتشافی به‌دست آمده است با استفاده از نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس مورد آزمون قرار گرفت. انجام تحلیل عاملی تأییدی در مرحله نخست نشان داد که برخی از شاخص‌های برازش مدل (شاخص برازش تطبیقی ۰/۸۹ و شاخص نکویی برازش ۰/۸۸) حداقل‌های لازم را نمایش نداده است؛ درنتیجه نسبت به حذف سؤالات ضعیف‌تر اقدام گردید. در این راستا ابتدا ۱۰سؤال از مدل حذف گردید و مدل مجدداً مورد آزمون قرار گرفت و تمامی شاخص‌های برازش، حداقل معیارهای لازم را نمایش دادند (جدول۶).

نتایج حاصل از بررسی ضرایب استاندارد شده مسیر (λ)، مربع ضرایب مسیر (λ^2) و واریانس خطا (θ) برای هریک از سؤالات در جدول۶، نمایش داده شده است. همان‌گونه که می‌توان مشاهده نمود، تمامی ضرایب بین سؤالات و عوامل معنادار و در سطح قابل قبولی قرار دارد.

جدول۶. شاخص‌های برازش مدل تاب‌آوری اجتماعی محلات شهر همدان، (منبع: نگارندگان)

شاخص‌های برازش	معیارهای برازش عالی	معیار برازش قابل قبول	نتایج	نتیجه
X۲/df	۳>	۵>	۱/۶۲	عالی
RMSEA	۰/۰۵>	۰/۱۰>	۰/۰۴۵	عالی
CFI	۰/۹۵<	۰/۹۰<	۰/۹۱	قابل قبول
GFI	۰/۹۵<	۰/۹۰<	۰/۹۰	قابل قبول
AGFI	۰/۹۵<	۰/۸۵<	۰/۸۷	قابل قبول

استینکامپ و تریجپ[۱۷] (۱۹۹۱)، معتقدند که ضرایب مسیر بین هریک از سؤالات و عوامل و همچنین بین عوامل و متغیر مکنون کل درصورتی‌که معنادار باشد، دلیلی از وجود روایی همگرای اولیه در ابزار پژوهش است. علاوه براین، درصورتی‌که ضرایب بالاتر از ۰/۶ باشد، نشانه‌ای از وجود روایی همگرای کامل و بسیار خوب در ابزار پژوهش است. همان‌گونه که در شکل ۱۱ قابل مشاهده است. در مدل تاب‌آوری اجتماعی محلات تمامی ضرایب مسیر معنادار است. علاوه براین، تنها ۱۰سوال از ضرایب مسیر بین سؤالات و عوامل دارای بار عاملی کمتر از ۰/۶ است(در جدول۵ تمامی این سوالات نیز قابل مشاهده است) و بقیه دارای ارزش‌های بالاتر از ۰/۶ هستند. با توجه به این نتایج می‌توان گفت مدل و ابزار تاب‌آوری اجتماعی محلات، قابل برازش و کاربرد می‌باشد. به عبارت دیگر، داده‌های مشاهده شده تا میزان زیادی منطبق بر مدل مفهومی پژوهش بوده است.

۱۷. Steenkamp & Trijp

فصلنامه علمی مطالعات هنر اسلامی
دوره ۱۹، شماره ۴۵، خرداد ۱۴۰۱
۴۷۰ - ۴۴۶

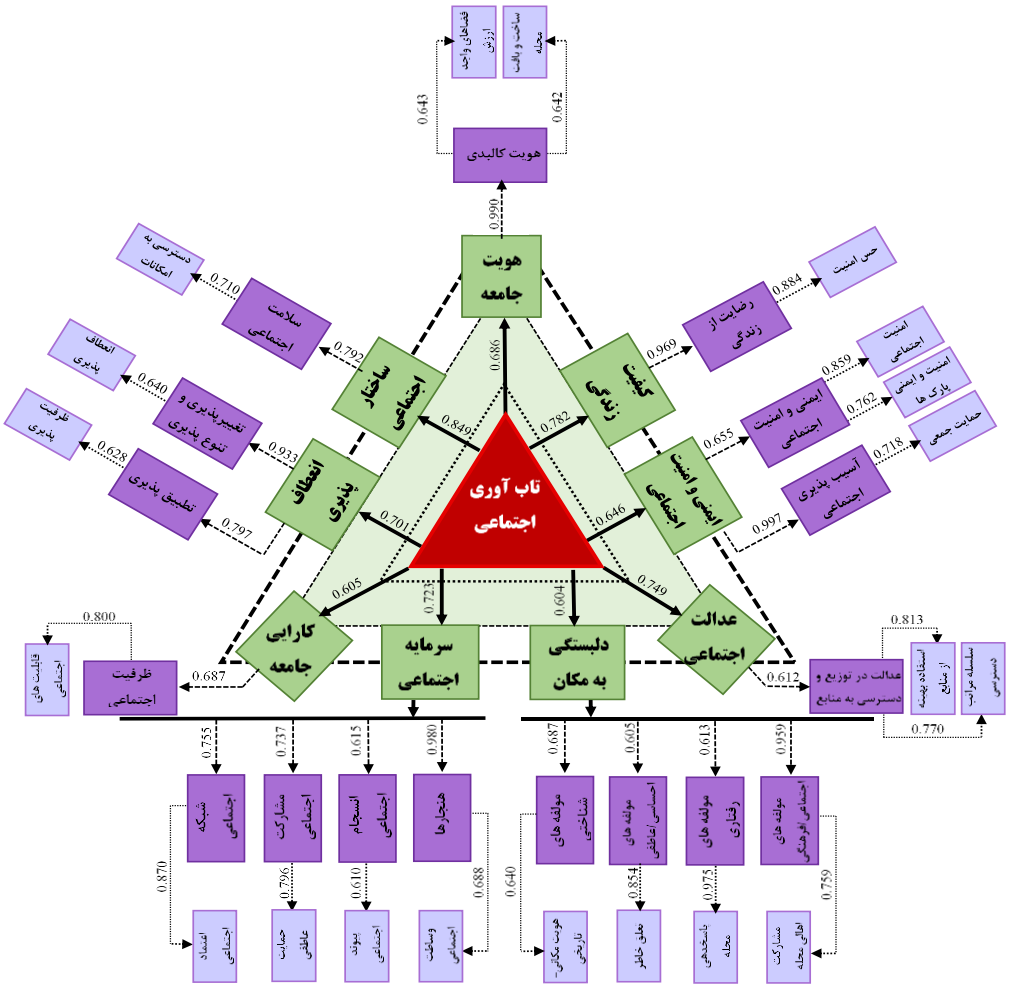

شکل ۲. مدل تحلیل عاملی شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در محلات همدان، (منبع: نگارندگان)

در یافته‌های پژوهش حاضر از تحلیل عاملی اکتشافی برای استخراج عامل‌ها و از تحلیل عاملی تأییدی برای تأیید عامل‌های استخراج شده و ارائه مدلی برای بررسی مناسب بودن برازش داده‌ها استفاده شده که بعد سرمایه اجتماعی براساس جدول شماره ۴، با مجموع واریانس زیرعامل‌ها ۲۷/۹۶٪ دارای اولویت اول می‌باشد. پس از آن دلبستگی به مکان با مجموع واریانس۱۹/۸۵۲٪ در اولویت دوم؛ ایمنی و امنیت اجتماعی ۱۳/۳۸۷٪ در اولویت سوم؛ هویت کالبدی ۱۱٪/۱۳۱ در اولویت چهارم؛ و پس از آن انعطاف‌پذیری اجتماعی ۸/۱۷۱٪ ؛ عدالت اجتماعی ۷/۵۹۴٪ ؛ کیفیت زندگی ۵٪/۸ ؛ ساختار اجتماعی ۴/۶۲۸٪ و کارایی اجتماعی ۳/۴۳۵٪ به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در پژوهش عبادالله زاده ملکی و همکاران(۱۳۹۸) نتایج حاکی از آن است که از معیارهای مؤثر در تاب‌آوری اجتماعی، سرمایه اجتماعی با بیشترین وزن (۲۱۶٪) در رتبه اول و در مراحل بعدی سرمایه انسانی (۱۸۴٪)، ویژگی جمعیتی (۱۶۸٪)، ویژگی فردی(۱۲۳٪)، کیفیت زندگی(۱۲۶٪)، امنیت اجتماعی (۱۱۲٪) و آمادگی روانی جامعه با وزن(۰۵۸٪) در رتبه آخر قرار دارد و در پژوهش حاضر سرمایه اجتماعی در رتبه اول و کیفیت زندگی در رتبه هفتم قرار دارد و بر این مبنا دو پژوهش با هم مطابقت دارند. بر اساس نتایج مطالعه سرتیپی‌پور و اسدی(۱۳۹۷) در زمینه بررسی نقش و تأثیر تعلق مکانی بر تاب‌آوری اجتماعی مشخص شد حس تعلق به مکان و دلبستگی اجتماعی، سبب افزایش تاب‌آوری اجتماعی می‌گردد و از این منظر با یافته‌های پژوهش حاضر مبنی بر اهمیت دلبستگی به مکان به عنوان یکی از اولویت‌های

اصلی تاب‌آوری اجتماعی در رتبه دوم(۱۹٪/۸۵۲)، مطابقت دارد. بر اساس یافته‌های پژوهش محمدپورلیما و همکاران (۱۳۹۹)، ساکنین محلات با تاب‌آوری بالا تمایل بیشتری برای برقراری روابط اجتماعی و پیوندهای محلی متمرکز داشتند و این نشان از نقش و تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر تاب‌آوری اجتماعی دارد و از این منظر با یافته‌های پژوهش حاضر که در آن شاخص شبکه اجتماعی(۸/۶۲۰ ٪) به عنوان اصلی‌ترین بعد سرمایه اجتماعی شناخته شده است؛ مطابقت دارد. یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش حیدریان و همکاران (۱۳۹۶)، مطابقت ندارد، در پژوهش حیدریان، معیار آگاهی و دانش(۰/۴۴۷۲) در اولویت اول و پس از آن معیارهای دلبستگی به مکان(۰/۲۸۸۱)، درک محلی از خطر(۰/۱۸۶۶)، سرمایه اجتماعی (۰/۰۴۹) و وابستگی اجتماعی(۰/۰۲۹۲)در اولویت‌های بعدی قرار دارند؛ در حالی‌که یافته‌های پژوهش حاضر از قرارگیری سرمایه اجتماعی با مجموع واریانس ۲۷/۹۶ درصد در رتبه اول و دلبستگی به مکان در رتبه دوم حکایت دارد. نتایج مطالعه پتل و گلیسون[۱۸](۲۰۱۷) در زمینه بررسی ارتباط بین انسجام اجتماعی و تاب‌آوری جامعه نشان می‌دهد که نمره انسجام اجتماعی بالاتر به لحاظ آماری با نمره تاب‌آوری بالاتر در ارتباط است که با نتایج حاصل از پژوهش حاضر مبنی بر تاثیرگذاری انسجام و پیوند اجتماعی(۶/۳۴۸ ٪) به عنوان یکی از شاخص-های سرمایه اجتماعی بر مقوله تاب‌آوری در جوامع همسو است. یافته‌های پژوهش زویرس[۱۹]و همکاران(۲۰۱۶) بر نقش و تأثیر دلبستگی به مکان بر تاب‌آوری اجتماعی اشاره دارد و از این منظر با یافته‌های پژوهش حاضر که به دلبستگی به مکان به عنوان یکی از اولویت‌های اساسی در بحث تاب‌آوری اجتماعی اشاره می‌کند؛ مطابقت دارد. یافته‌های مطالعه اسامه[۲۰]و همکاران(۲۰۱۴) حاکی از آن است که تاب‌آوری اجتماعی از طریق انسجام قوی اجتماعی ایجاد می‌شودکه با پیوندهای قوی اجتماعی، اعتماد در میان اعضای جامعه، مشارکت فعال جامعه و احترام به فرهنگ‌ها و ارزش‌های موجود نشان داده می‌شود و این همان شاخص اعتماد (۸/۶۲۰ ٪)، پیوندها و همبستگی اجتماعی(۶/۳۴۸ ٪) است که در یافته‌های پژوهش حاضر به عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی شناخته شده است.

نتیجه‌گیری

تاکنون یکی از دستاوردهای مطالعات در باب تاب‌آوری اجتماعی ورود به ادبیات تاب‌آوری اجتماعی در هر یک از حوزه‌های سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی و ... بوده است. به‌طوری‌که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و سایر حوزه‌ها، بررسی شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی؛ سنجش و اندازه‌گیری آن را از مهم‌ترین اقدامات می‌دانند. بر مبنای همین ضرورت و با توجه به نرخ رشد چشمگیر آسیب‌های اجتماعی در کشور، هدف این شد تا با بررسی ادبیات موجود در حوزه تاب‌آوری اجتماعی، ضمن بهره گیری از دانش تولید شده در ایران و سایر کشورها؛ به بررسی و ارائه مدلی جامع از تاب‌آوری اجتماعی در مجموعه‌های زیستی بپردازد. بر همین مبنا با بررسی کتب و مقالات ارائه شده در این حوزه، تعاریف مطرح شده از تاب‌آوری اجتماعی در بخش مبانی نظری و پیشینه پژوهش مرور شد. پس از آن مدل‌های مفهومی تاب‌آوری اجتماعی و شاخص‌های معرفی شده جهت سنجش و اندازه‌گیری این مفهوم، مورد بررسی قرار گرفت (جدول شماره۱). طبق مدل مفهومی پژوهش (شکل۱) و استخراج شاخص‌های مشترک میان محلات شهرهمدان، بعد سرمایه اجتماعی، دلبستگی به مکان، ایمنی و امنیت اجتماعی، هویت کالبدی، انعطاف‌پذیری اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، ساختار اجتماعی و کارایی اجتماعی نمونه‌ای از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین ابعاد اندازه‌گیری تاب‌آوری اجتماعی محلات در مواجهه با تغییرات ناگهانی اجتماعی

۱۸. Patel & Gleason
۱۹. Zwiers
۲۰. Usamah

محسوب می‌شوند که نهایتاً به شکل‌گیری و ارائه مدلی جامع در قالب تاب‌آوری اجتماعی در محلات شهر همدان اعم از محلات کلپا، کبابیان و حاجی منجر گردید (شکل شماره ۱۱). همچنین از نتایج به‌دست آمده در جهت پاسخ به سوال اول می‌توان استنباط کرد که در محلات کلپا، کبابیان و حاجی، شاخص‌های اثرگذار و ارتقادهنده تاب‌آوری اجتماعی؛ شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، هنجارها، رضایت از زندگی، سبک زندگی، هویت کالبدی، مؤلفه‌های شناختی(هویت مکانی)، مؤلفه‌های احساسی-عاطفی، مؤلفه‌های رفتاری(وابستگی مکانی)، مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی، مؤلفه‌های فردی، ترکیب جمعیتی، سلامت اجتماعی، ایمنی و امنیت اجتماعی، آسیب‌پذیری اجتماعی، تغییرپذیری و تنوع‌پذیری، تطبیق‌پذیری، عدالت در توزیع و دسترسی به منابع، ظرفیت اجتماعی (طبق جدول۵) می‌باشند که بر این مبنا، شاخص های فوق به عنوان مهم‌ترین و اثرگذارترین شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی درمجموعه‌های زیستی تلقی می‌شوند. در این میان می‌توان به اثرگذارترین بعد بر تاب‌آوری اجتماعی مجموعه‌های زیستی از جمله سرمایه اجتماعی اشاره کرد؛ این بُعد از تاب‌آوری اجتماعی با بررسی‌های انجام شده، در پرسشنامه اولیه، دارای شش شاخص از جمله شبکه‌های اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، پویایی اجتماعی، فعالیت‌های اجتماعی و هنجارهای اجتماعی بوده است؛ که با بررسی‌های انجام شده با تحلیل عاملی اکتشافی(طبق جدول۵) مشخص شد، از بین این شاخص‌ها چهار شاخص(شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و هنجارهای اجتماعی) با مجموع واریانس ۲۷/۹۶ درصد دارای اثرگذاری بیشتری نسبت به سایر شاخص‌ها هستند.

همچنین برای پاسخ به سوال دوم پژوهش می‌توان استنباط کرد که علت ماندگاری و تاب‌آوری برخی محلات نسبت به سایر بافت‌ها و محلات طبق اظهار نظر ساکنان محلات وجود عواملی از جمله: اعتماد اجتماعی در بین اهالی نسبت به سازمان‌ها و نهادهای محلی، حمایت عاطفی بین اهالی محلات، میزان پیوند اجتماعی و قومی در بین اهالی محله، میزان وساطت اجتماعی در بین مردم محلی، احساس امنیت در محیط محلات از سوی اهالی، فضاهای با ارزش معنوی و تاریخی در سطح محله، ساخت و بافت محله، هویت مکانی و تاریخی محله، میزان تعلق خاطر نسبت به بافت و فرم محله و وجود امنیت اجتماعی در سطح محله و ... می‌باشند(جدول شماره۵).

با توجه به سوال سوم پژوهش طبق نظر اهالی و ساکنان محلات کلپا، کبابیان و حاجی؛ مدلی می‌تواند در راستای ارتقا تاب‌آوری اجتماعی در مجموعه‌های زیستی تبیین گردد که به‌طور چشمگیری توانایی پاسخگویی به نیازهای اهالی مجموعه‌های زیستی و توانایی برطرف کردن مخاطرات و آسیب‌های اجتماعی موجود در مجتمع‌ها را دارا باشد. با مقایسه همسو و غیر همسو بودن نتایج پژوهش‌های مختلف و نتایج حاصل از این پژوهش مشاهده شد که برای سنجش تاب‌آوری اجتماعی شاخص‌های مختلفی وجود دارد که با توجه به شرایط مکانی هر منطقه باید شاخص‌های متناسب در نظر گرفته شود.

بدین منظور پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- پیاده‌سازی اصول حکمروایی خوب محلی در مجموعه‌های زیستی در شهر همدان؛ با توجه به رویکرد حکمروایی خوب محلی می‌توان زمینه‌های مختلف مشارکت مردم در امور شهری را فراهم نمود؛ که این الگو می‌تواند گام مهمی در زمینه ارتقاء سرمایه اجتماعی اهالی مجموعه‌های زیستی باشد.
- فعال‌سازی جوامع مدنی در مجموعه‌های زیستی در شهر همدان؛ تعداد سازمان‌های مردم نهاد در این شهر بسیار کم بوده و تقریباً بیشتر سازمان‌های مردم‌نهاد غیرفعال هستند، فعال‌سازی و نمود جوامع مدنی در مجموعه‌های زیستی، می‌تواند ابزار مهمی برای بازساخت مناسب فضای ذهنی در کل شهر باشد.

- امر ساماندهی فضای عینی نظیر مرکز محله و مسجد محله می‌تواند باعث افزایش اعتماد نهادی ساکنان گردد؛ در نتیجه، این اعتماد نهادی، باعث تقویت احساس شهروندی و به تبع آن، افزایش تعلق مکانی می‌گردد.
- خلق محیط‌های متشکل از شبکه‌های اجتماعی با برنامه‌ریزی و ارائه طرح‌ها و راهکارهای مناسب؛ افزایش تعاملات اجتماعی و فراهم نمودن زمینه‌های مشارکت گروه‌های مختلف در برنامه‌های فرهنگی، مذهبی، آئینی – مناسبتی و اجتماعی به منظور تقویت شبکه‌های اجتماعی؛ افزایش حس وحدت و همبستگی بین ساکنین از طریق توانمندسازی افراد و بهره‌گیری از سرمایه‌های اجتماعی شناسایی شده در محلات
- ترویج سبک زندگی پایدار از طریق تنوع‌بخشی فعالیتی و عملکردی و توزیع عادلانه فرصت‌ها و خدمات آموزشی، رفاهی، فرهنگی، درمانی، امدادی و....؛ توجه به فرهنگ بومی و بهره‌گیری از ارزش‌ها و اشتراکات فرهنگی و نمادین جهت ایجاد سرزندگی، تقویت حس تعلق به مکان و هم‌پیوندی بین ساکنین و خاطره‌انگیزی مکان در محلات
- دسترسی مطلوب به مراکز خدمات محلی و توزیع عادلانه خدمات و امکانات روزمره در فضاهای عمومی محلات، نقش به‌سزایی در تاب‌آوری اجتماعی ایفا می‌نماید.

منابع:

مقالات:

اسلامی، عارفه؛ ابراهیمی دهکردی، امین. (۱۳۹۷). "سنجش میزان تاب آوری اجتماعی در محلات غیررسمی (محله مورد بررسی: امت آباد آمل)." نشریه معماری شناسی ۱ (۱): ۹-۱.

امیرزاده، ملیکا سادات؛ برکپور، ناصر. (۱۳۹۷). "توسعهٔ چارچوب تاب آوری اجتماعات محلی شهر اصفهان در برابر خشکسالی با بهره‌گیری از روش کیفی و نرم افزار ".ATLAS-ti محیط‌شناسی، ۴۴ (۴): ۷۸۱-۷۶۳.

باستانی، مژده؛ حنایی، تکتم. (۱۳۹۹). "مطالعه تطبیقی تاب آوری اجتماعی در راستای اهداف بازآفرینی شهری) نمونه موردی: محلات ایران؛ فیلیپین و مالزی." نشریه علمی- پژوهشی شهر ایمن، ۳ (۹): ۱۷-۱.

بندرآباد، علیرضا؛ اسماعیل‌پور همدانی، سحر. (۱۳۹۶). "نقش عوامل محیطی موثر برتخریب گرایی(وندالیسم) در کیفیت عرصه‌های عمومی شهری(نمونه موردی: محله کبابیان همدان)." فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی(جغرافیای انسانی)،۹ (۳): ۱۷۹-۱۶۳.

پرتوی، پروین؛ بهزادفر، مصطفی و شیرانی، زهرا. (۱۳۹۵). "طراحی شهری و تاب آوری اجتماعی بررسی موردی: محله جلفا اصفهان." فصلنامه معماری و شهرسازی، دوفصلنامه دانشگاه هنر، ۹ (۱۷): ۱۱۶-۹۹.

پور احمد، احمد و دیگران. (۱۳۹۷). "سنجش و تحلیل فضایی مؤلفه های تاب آوری کالبدی در بافت مرکزی شهر همدان با استفاده از خودهمبستگی فضایی موران." نشریه علمی- پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۳ (۵(پیاپی ۹): ۱۰۴-۹۲.

پیران، پرویز؛ اسدی، سعیده و دادگر، نیکو. (۱۳۹۶). "بررسی نقش تاب‌آوری اجتماعی در موفقیت فرایند بازسازی (مطالعه موردی: جوامع روستایی درب آستانه و باباپشمان پس از زلزله سال ۱۳۸۵ دشت سیلاخور، استان لرستان)." فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۳۶ (۱۵۷): ۱۰۰-۸۷.

پیربابایی، محمدتقی؛ سجادزاده، حسن. (۱۳۹۰). "تعلق جمعی به مکان، تحقق سکونت اجتماعی در محله سنتی." باغ نظر، ۸ (۱۶): ۲۸-۱۷.

جعفری بهمن، محمد علی؛ خانیان، مجتبی. (۱۳۹۱). "مشکل‌یابی طرح‌های جامع از دیدگاه رفتاری و مقایسه آن با وضع موجود به روش چیدمان فضا(Space Syntax)، نمونه موردی محله کبابیان شهر همدان." فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۵ (۹): ۲۹۵-۲۸۵.

حیدریان، شیدا و دیگران. (۱۳۹۶). "تحلیل شاخص‌های تاب آوری سکونتگاه های غیر رسمی در برابر زلزله با رویکرد اجتماعی (نمونه موردی: محله فرحزاد تهران)." فصلنامه نگرش های نو در جغرافیایی انسانی، ۱۰ (۱ (پیاپی ۳۷)): ۲۶۰-۲۴۵.

رضایی، محمدرضا. (۱۳۹۲). "ارزیابی تاب آوری اقتصادی و نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی مطالعه موردی: زلزله محله های شهر تهران." دو فصلنامه علمی- پژوهشی مدیریت بحران، ۲ (۱): ۳۸-۲۷.

رضایی، محمدرضا؛ سرائی، محمدحسین و بسطامی‌نیا، امیر. (۱۳۹۵). "تبیین و تحلیل مفهوم تاب‌آوری و شاخص‌ها و چارچوب‌های آن در سوانح طبیعی." فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران، ۶ (۱): ۴۶-۳۲.

رفیعیان، مجتبی و دیگران. (۱۳۹۰). "تبیین مفهومی تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع محور(CBDM)،" فصلنامه مدرس علوم انسانی- برنامه‌ریزی آمایش فضا، ۱۵ (۴): ۱۹-۴۱.

زارعی حاجی‌آبادی، فاطمه؛ پشمکیان، نیلا و شهابی، صفورا. (۱۳۹۲). "سنجش میزان رضایت‌مندی ساکنان بافت‌های تاریخی؛ نمونه موردی بافت تاریخی محله حاجی همدان." فصلنامه آمایش محیط، ۶ (۲۲): ۱۱۹-۱۰۱.
زالی، نادر؛ سهرابی رضوان، مهدی. (۱۳۹۷). "ارزیابی ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر بر تاب‌آوری منطقه‌ای با استفاده از تکنیک TRIZ (مطالعه موردی: استان همدان)." فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۸ (پیاپی ۲۹): ۵۲-۴۱.
ساسان‌پور، فرزانه؛ آهنگری، نوید و حاجی‌نژاد، صادق. (۱۳۹۶). "ارزیابی تاب‌آوری منطقه۱۲ کلانشهر تهران در برابر مخاطرات طبیعی." نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، ۴ (۳): ۹۸-۸۵.
سجادزاده، حسن؛ حمیدی‌نیا، مریم و دالوند، رضوان. (۱۳۹۶). "سنجش و ارزیابی ابعاد محرک توسعه در بازآفرینی محله‌های سنتی نمونه موردی: محله حاجی در بافت تاریخی شهر همدان." جغرافیا و توسعه، ۱ (۴۹): ۲۲-۱.
سجادزاده، حسن؛ زلفی‌گل، سجاد. ۱۳۹۴. "طراحی شهری در بازآفرینی محلات سنتی با رویکرد محرک توسعه نمونه موردی: محله کلپا همدان." فصلنامه آمایش محیط، ۸ (۳۱): ۱۷۱-۱۴۷.
صالحی، اسماعیل و دیگران. (۱۳۹۰). "بررسی میزان تاب آوری محیطی با استفاده از مدل شبکهٔ علیت." محیط شناسی، ۳۷ (۵۹): ۱۱۲-۹۹.
عبادالله‌زاده ملکی، شهرام و دیگران. (۱۳۹۸). "اولویت سنجی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات طبیعی با تأکید بر زلزله." فصلنامه هویت شهر، ۱۳ (۳۷): ۵۸-۴۵.
عبادالله‌زاده ملکی، شهرام و دیگران. (۱۳۹۶). "سنجش و ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی جهت مقابله با بحران‌های طبیعی؛ مطالعه موردی: زلزله در محلات تاریخی شهر اردبیل." *فصلنامه مدیریت شهری*، ۱۶ (۳(۴۸)): ۲۷۹-۲۶۳.
علیزاده، هوشمند؛ حیدریان، آفاق. (۱۳۹۴). "محلات تاب آور رهیافتی یکپارچه در تغییرات شهری." کنفرانس بین المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در مهندسی عمران معماری شهرسازی. تهران: مؤسسه آموزش عالی نیکان.
فرزاد بهتاش، محمدرضا و دیگران. (۱۳۹۲). "ارزیابی و تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری کلانشهر تبریز." نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۱۸ (۳): ۴۲-۳۳.
قاسمی، رضا؛ امیدوار، بابک و بهزادفر، مصطفی. (۱۳۹۹). "مطالعهٔ اثربخشی راهبردهای «فنی-کالبدی» و «اجتماعی-اقتصادی» در بهبود تاب آوری شهری در برابر زلزله." پژوهش های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۸ (۱): ۱۱۴-۹۹.
کاظمی، داوود؛ عندلیب، علیرضا. (۱۳۹۶). "ارزیابی مؤلفه های مؤثر تاب‌آوری اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی در شرایط بحرانی." مسکن و محیط روستا، ۳۶ (۱۵۸): ۱۴۵-۱۳۱.
محمدپورلیما، نغمه؛ بندرآباد، علیرضا و ماجدی، حمید. (۱۳۹۹). "تاب آوری کالبدی و اجتماعی محلات مسکونی بافت تاریخی(نمونه موردی منطقه۱۲ تهران)." نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲ (۲): ۱۱۶-۹۷.
محمدی، پژمان؛ اردلانی، حسین. (۱۳۹۶). "بررسی پارامترهای نظم بصری در سیمای شهری (مطالعه موردی محله حاجی همدان)." کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران، شیراز، ۲۲-۱.
مرآتی، سعید. (۱۳۹۵). "بررسی پیاده مداری محلات شهری معاصر ایران با رویکرد نوشهرگرایی (نمونه موردی: محله کبابیان، همدان)." مطالعات محیطی هفت حصار، ۴ (۱۵): ۷۰-۶۱.
منوریان، عباس؛ امیری، مجتبی و مهری کلی، سیمین. (۱۳۹۷). "شناسایی مؤلفه‌های اثرگذار بر افزایش میزان تاب‌آوری اجتماعی محلات آسیب‌پذیر و دارای بافت فرسوده در مواجهه با حوادث طبیعی (شهر موردی: تهران)." فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، ۱۰(۳۴): ۲۶-۱۳.

موسویان، سیده عطیه؛ ذاکرحقیقی، کیانوش و نقدی، اسدالله. (۱۳۹۸). "بررسی تطبیقی نقش حس دلبستگی به مکان در ارتقای تاب‌آوری اجتماعی (نمونه‌های مورد مطالعه: آقاجانی بیگ، متخصصین و حصار امام شهر همدان)." دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۸ (۵۱): ۹۳-۶۶.

پایان‌نامه‌ها:

پرویزیان، علیرضا .(۱۳۹۵). ارزیابی الزامات پدافند غیرعامل در همجواری صنایع موردشناسی: کلان شهر اهواز. پایان-نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز.

جعفری بهمن، محمدعلی. (۱۳۹۰). ساماندهی محله کبابیان شهر همدان با رویکرد ارتقاء سطح کیفی پاسخ دهندگی محیط. پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد طراحی شهری, دانشکده معماری و شهرسازی، گروه طراحی شهری، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره).

Abesamis, Nadia P, Colleen Corrigan, M., & Stuart, C., & Giselle, S. (۲۰۰۶). "Social Resilience: A literature review on building resilience into human marine communities in and around MPA networks." *MPA Networks Learning Partnership, Global Conservation Program, USAID* ۱-۴۱.

Acuti, D., Marco, B., & Giacomo, M. (۲۰۲۰). "Company disclosures concerning the resilience of cities from the Sustainable Development Goals (SDGs) perspective." *Cities* ۹۹ (۱۰۲۶۰۸): ۱-۱۴.

Adger , W. (۲۰۰۳)."Social capital, collective action and adaptation." *Economic Geography* ۷۹ (٤): ۳۸۷-٤۰٤.

Adger , W. (۲۰۰۰). "Social and ecological resilience: are they related." *Progress in Human Geography* ۲٤ (۳): ۳٤۷–۳٦٤.

Adger, W. (۲۰۰۳). "Building resilience to promote sustainability." *IHDP Update* ۲: ۱-۳.

Adger, W. (۱۹۹۷). "Sustainability and Social Resilience in Coastal Resource Use." *Centre for Social and Economic Research on the Global Environment(CSERGE)* (University of East Anglia and University College London) ۱-۳۹.

Aldrich, D. (۲۰۱۹). *Black Wave: How Networks and Governance Shaped Japan's 3/11 Disasters.* Chicgo: University of Chicago Press.

Aldrich, P Daniel, and Michelle Meyer. ۲۰۱٥. "Social Capital and Community Resilience." *American Behavioral Scientist* ٥۹ (۲): ۲٥٤-۲٦۹.

Alexander, David E. (۲۰۱۳). "Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey." *Natural Hazards and Earth System Science* ۱۳ (۱۱): ۲۷۰۷–۲۷۱٦.

Alshehri, S., & Yacine, R., & Haijiang, L. (۲۰۱٥). "Delphi-based consensus study into a framework of community resilience to disaster." *Natural Hazards* ۷٥ (۳): ۲۲۲۱-۲۲٤٥.

Anderson, Gregory S. (۲۰۱۲). *Rural Disaster Resilience Planning Guide Assessing risks and building resilience for disasters in rural, remote and coastal communities.* Canada: Institute of British Columbia, Office of Applied Research.

ARUP. (۲۰۱٤). *City resilience framework.* London: ARUP group ltd.

Bastaminia, A., & Mohammad R., & Dastoorpoor, M. (۲۰۱۷). "Identification and evaluation of the components and factors affecting social and economic resilience in city of Rudbar, Iran." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۲۲: ۲٦۹-۲۸۰.

Batica, J. (۲۰۱٥). *Methodology for Flood Resilience Assessment in Urban Environments and Mitigation Strategy Development.* PhD Thesis, University of Nice Sophia Antipolis.

Boyd, E., & Carl, F. (۲۰۱۱). *Adapting Institutions: Governance, Complexity and Social-Ecological Resilience.* Cambridge University Press.
Burton, Christopher G. (۲۰۱۲). *Te Development of Metrics for Community Resilience to Natural Disasters.* South Carolina, USA: PhD Tesis, College of Arts and Sciences, California State University.
Castleden, M., & Martin, M., & Virginia, M., & Giovanni S, L. (۲۰۱۱). "Resilience thinking in health protection." *Journal of public health* ۳۳ (۳): ۳٦۹–۳۷۷.
Chandra, A., & Joie D, A., & Lisa, S. (۲۰۱۰). "Understanding Community Resilience in the Context of National Health Security." *RAND Working Paper* ۱-۳۹.
Chelleri, L., & Marta, O. (۲۰۱۲). *Multidisciplinary perspectives on Urban Resilience.* Spain: Basque centre for Climate Change (BC۳).
Chuang, Wen Ching , Ahjond Garmestani , T.N. Eason, Trisha L Spanbauer, Hannah Bess Fried-Petersen, Caleb P Roberts, Shana M Sundstrom, et al. (۲۰۱۸). "Enhancing quantitative approaches for assessing community resilience." *Journal of Environmental Management* ۲۱۳: ۳۵۳-۳٦۲.
Cimellaro, G., & Chris S, R., & Michel, B. (۲۰۱۵). "Chapter ۱۰: Introduction to Resilience-Based Design (RBD)." In *Computational Methods, Seismic Protection, Hybrid Testing and Resilience in Earthquake Engineering, A Tribute to the Research Contributions of Prof. Andrei Reinhorn*, by Gian Paolo Cimellaro, Satish Nagarajaiah and Sashi K Kunnath , ۱۵۱-۱۸۳. Springer International Publishing.
Colburn, L., & Tarsila, S. (۲۰۱۱). *Resilience, vulnerability, adaptive capacity, and social capital.* ۲nd National Social Indicators Workshop, NOAA FISHERIES SERVICE.
Cutter, Susan L,. & Kevin, D Ash,. & Christopher, T. (۲۰۱٤). "The geographies of community disaster resilience." *Global Environmental Change* ۲۹: ٦۵-۷۷.
Cutter, Susan Lynn , Lindsey Barnes, Melissa Berry, Christopher Burton, Elijah Evans, Eric Tate, and Jennifer Webb. ۲۰۰۸b. "A place-based model for understanding community resilience." *Global Environmental Change* ۱۸ (٤): ۵۹۸-٦۰٦.
Doğulu, C., & Nuray Ayse, K. & Gözde, I. (۲۰۱٦). "How do survivors perceive community resilience? The case of the ۲۰۱۱earthquakes in Van, Turkey."*International Journal of Disaster Risk Reduction* ۱٦:۱۰۸-۱۱٤.
Firdhousa, M., & P.M Karuratane. (۲۰۱۸). "A Model for Enhancing the Role of Information and Communication Technologies for Improving the Resilience of Rural Communities to Disasters." *Procedia Engineering* ۲۱۲: ۷۰۷-۷۱٤.
Folke, C. (۲۰۰٦). "Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses." *Global Environmental Change* ۱٦ (۳): ۲۵۳-۲٦۷.
Graugaard, D. (۲۰۱۲). "A tool for building community resilience? A case study of the Lewes Pound." *Local Environment* ۱۷ (۲): ۲٤۳-۲٦۰.
Harris, Charles, William McLaughlin, Greg Brown, and R Dennis Becker. (۲۰۰۰). *Rural communities in the inland northwest: an assessment of small communities in the interior and upper Columbia River basins.* Edited by M Thomas Quigley. Portland, Oregon: Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station.
Joerin, Jonas, Rajib Shaw, Yukiko Takeuchi, and Ramasamy Krishnamurthy. (۲۰۱۲). "Action-oriented resilience assessment of communities in Chennai, India." *Environmental Hazards* ۱۱ (۳): ۲۲٦-۲٤۱.
Khalili, S., & Michael, H., & Philip, M. (۲۰۱۵). "A temporal framework of social resilience indicators of communities to flood, case studies: Wagga wagga and Kempsey, NSW, Australia." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۱۳: ۲٤۸-۲۵٤.

Kimhi, Sh., & Michal, Sh. (۲۰۰٤). "Community Resilience and the Impact of Stress: Adult Response to Israel's Withdrawal from Lebanon." *Journal of Community Psychology* ۳۲ (٤): ٤۳۹ - ٤٥۱.
Kiss, T., & Viktor, M. (۲۰۱۸). "Ecology-related resilience in urban planning – A complex approach for Pécs (Hungary)." *Ecological Economics* ۱٤٤: ۱٦۰-۱۷۰.
Klein, R., & Robert, J. & Frank, Th. (۲۰۰۳). "Resilience to natural hazards: How useful is this concept?" *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards* ٥ (۱-۲): ۳٥-٤٥.
Kutum, I. & Khaled, A. (۲۰۱٥). "Jordan Banks Financial Soundness Indicators." *International Journal of Finance & Banking Studies* ٤ (۳): ٤٤-٥٦.
LaLone, B Mary.(۲۰۱۲)."Neighbors Helping Neighbors: An Examination of the Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters."*Journal of Applied Social Science* ٦ (۲): ۲۰۹–۲۳۷.
Leykin, Dmitry, Mooli Lahad, Odeya Cohen, Avishay Goldberg, and Limor Aharonson, D. (۲۰۱۳). "Conjoint Community Resiliency Assessment Measure-۲۸/۱۰ Items (CCRAM۲۸ and CCRAM۱۰): A Self-report Tool for Assessing Community Resilience." *American Journal of Community Psychology* ٥۲: ۳۱۳-۳۲۳.
Longstaff, P., & Nicholas, J. (۲۰۱۰). "Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment." *Homeland Security Affairs* ٦ (۳): ۱-۲۳.
Masnavi, R. (۲۰۱۱). *Sustainable Urban Forms Planning and Design Strategies: The Compact City, Urban Sprawl, and Mixed Use Development in Theory and Practice.* LAP Lambert Academic Publishing.
Meijer, S. (۲۰۱۳). "From community resilience towards urban resilience: Exploring the grassroot initiatives' role in cities." *Livinggreen Scientific Conference.* Delft, The Netherlands: Delft University of Technology.
Mishra, S., & Sanjoy, M. &, Damodar, S. (۲۰۱۰). "Place attachment and flood preparedness." *Journal of Environmental Psychology* ۳۰ (۲): ۱۸۷-۱۹۷.
Mitchell, T., & Katie, H. (۲۰۱۲). *Resilience: A Risk Management Approach.* London: Overseas Development Institute: ODI.
Norris, F.,& Susan, P. (۲۰۰۸). "Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness." *American Journal of Community Psychology* ۴۱ (۱-۲): ۱۲۷-۱٥۰.
Patel, Ronak B,.& Kelsey, M. (۲۰۱۷). "The association between social cohesion and community resilience in two urban slums of Port au Prince, Haiti." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۲۷: ۱٦۱-۱٦۷.
Phillips, M. (۲۰۱۰). *Understanding Resilience Through Revitalizing Traditional Ways of Healing in a Kanienkehaka Community.* Montreal, Quebec, Canada: Masters thesis, Concordia University.
Pitrenaite-Zileniene, B., & Fabrizio, T. (۲۰۱٤). "Integrated Approach to a Resilient City: Associating Social, Environmental and Infrastructure Resilience in its Whole." *European Journal of Interdisciplinary Studies* ٦ (۲).
Poortinga, W. (۲۰۱۱). "Community resilience and health: The role of bonding, bridging, and linking aspects of social capital." *Health & Place* ۱۸ (۲): ۲۸٦-۲۹٥.
Putnam, Robert D. (۱۹۹٥). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital ."*Journal of Democracy* ٦(۱):٦٥-۷۸.
Quigley, M., & Neale, B., & Karen, D. (۲۰۱۸). "Articulating a social-ecological resilience agenda for urban design." *Journal of Urban Design* ۲۳ (۱): ۱-۲۲.

Rapaport, C., & others. (۲۰۱۸). "The relationship between community type and community resilience." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۳۱: ٤٧٠-٤٧٧.
Salgueiro, B., & Feyzan, E. (۲۰۱٤). "Retail planning and urban resilience – An introduction to the special issue." *Cities* ۳٦: ۱۰۷–۱۱۱.
Sharifi, A., & Yoshiki, Y. (۲۰۱٤). "Resilient Urban Planning: Major Principles and Criteria." *Energy Procedia* ٦۱: ۱٤۹۱-۱٤۹٥.
Sherrieb, K,. & others. (۲۰۱۲). "Assessing community resilience on the US coast using school principals as key informants." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۲: ٦-۱٥.
Spaans, M., & Bas, W. (۲۰۱۷). "Building up resilience in cities worldwide – Rotterdam as participant in the ۱۰۰ Resilient Cities Programme." *Cities* ٦۱: ۱۰۹-۱۱٦.
Steenkamp, E.M., & Hans, C.M & van, T. (۱۹۹۱). "The use of lisrel in validating marketing constructs." *International Journal of Research in Marketing(IJRM)* (North-Holland) ۸ (٤): ۲۸۳-۲۹۹.
Stewart, G., & Ramesh, K., & Mark, S. (۲۰۰۹). "Leveraging public-private partnerships to improve community resilience in times of disaster." *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management* ۳۹: ۳٤۳-۳٦٤.
Suárez, M. & others. (۲۰۱٦). "Towards an Urban Resilience Index: A Case Study in ٥۰ Spanish Cities." *Sustainability* ۸ (۸): ۱-۱۹.
Tapsuwan, S,. & others. (۲۰۱۸). "Preferences for sustainable, liveable and resilient neighbourhoods and homes: A case of Canberra, Australia."*Sustainable Cities and Society*۳۷:۱۳۳–۱٤٥.
Timmerman, P. (۱۹۸۱). *Vulnerability, resilience and the collapse of society : a review of models and possible climatic applications.* Toronto, Canada: Institute for Environmental Studies, University of Toronto.
Ungar, M. (۲۰۰۸). "Resilience across Cultures." *The British Journal of Social Work* ۳۸ (۲): ۲۱۸-۲۳٥.
Usamah, M. (۲۰۱٤). "Can the vulnerable be resilient? Co-existence of vulnerability and disaster resilience: Informal settlements in the Philippines." *International Journal of Disaster Risk Reduction* ۱۰, Part A: ۱۷۸–۱۸۹.
Wang, P., & Dian, Zh., & Xin, Zhao. (۲۰۱٤). "The Social Ecology of Resilience: A Comparison of Chinese and Western Researches." *Procedia - Social and Behavioral Sciences* ۱۱٦: ۳۲٥۹-۳۲٦٥.
Wilson, G. (۲۰۱۲). "Community resilience, globalization, and transitional pathways of decision-making." *Geoforum* ٤۳ (٦): ۱۲۱۸–۱۲۳۱.
Zhang, Y. (۲۰۱۹). "How does the community resilience of urban village response to the government-led redevelopment? A case study of Tangjialing village in Beijing." *Cities* ۹٥: ۱-۱۳.
Zwiers, S., & Marianna, M., & Dirk, S. (۲۰۱٦). "The role of change- and stability-oriented place attachment in rural community resilience: a case study in south-west Scotland." *Community Development Journal* ٥۳ (۲): ۲۸۱-۳۰۰.